

SAK

ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΒΗΧΑΣ
ΕΦΟΡ. ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ

Ο ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ

ΩΣ ΘΕΜΕΛΙΩΤΗΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΚΡΙΤΩΝ ΤΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ¹

Ἡ χορηγία τοῦ ἐν Λονδίνῳ φιλογενοῦς κ. Μαρίνου Κοργιαλένιου ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν σύστασιν τοῦ διαγωνίσματος περὶ τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου ὡς θεμελιωτοῦ τῆς παρ' ἡμῖν δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ὑπῆρξεν ἔργον οὐ μόνον πατριωτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἱστορικῆς δικαιοσύνης πρὸς τὸν Κυβερνήτην, ὅστις ἐν τῇ ποικίλῃ αὐτοῦ μερίμνῃ περὶ τῶν νέων ἀναγκῶν τῆς ἀπὸ τοῦ μακράλωνος ζυγοῦ ἀπελευθερωθείσης Ἑλλάδος, ἐν τοῖς πρώτοις ἔστρεψε τὴν προσοχὴν καὶ περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ. Ἡ δ' ἐπιθεώρησις καὶ ἐκτίμησις τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου τοῦ Καποδιστρίου εἶνε οὐ μόνον ἀναγκαιοτάτη, διότι τοῦτο ἀποτελεῖ ἄξιον λόγου σταθμὸν ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τῇ ἀναγεννηθείσῃ Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ διδακτικωτάτη, διότι συντελεῖ εἰς τὴν πλήρη καὶ τελείαν παράστασιν τῆς φιλοπατρίας, τῆς πεφωτισμένης διανοίας καὶ τῆς φιланθρωπίας τοῦ μεγάλου Κερκυραίου, εἰς ὃν πρῶτον ἡ πατρίς μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς δουλείας ἀνέθηκε τὴν διεύθυνσιν τῶν τυχῶν αὐτῆς.

Τελεῖται δὲ ὁ διαγωνισμὸς οὗτος σήμερον τὸ δεύτερον. Καὶ δὴ, προκηρυχθεὶς τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1905, ἐναυάγησε, τοῦ μόνου ὑποβληθέντος ἔργου κριθέντος ἀναξίου λόγου ὑπὸ τῶν τότε κριτῶν, οἵτινες εἶνε οἱ αὐτοὶ καὶ σήμερον, οἱ κ. κ. Σπυρίδων Σακελλαρόπουλος καὶ Φίλιππος Γεωργαντᾶς μετ' ἐμοῦ. Εἰς δὲ τὴν νέαν αὐτοῦ προκήρυξιν ἀνταπεκρίθησαν δύο συγγραφεῖς, ὧν τὰ ἔργα ἐπιγράφονται «Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ὡς θεμελιωτῆς τῆς ἐν Ἑλλάδι Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως» μετὰ τοῦ ῥητοῦ Ἀρχά

¹ Ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Σ. Π. Λάμπρου ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων τὴν 6 Ἰανουαρίου ἐ. ἔ.

Λάμπρος Σπ. Π.
Συλλ. Βιβλ. Εὐαγγελίου

Παλαιὴ ἱστορία
1908

πολιτείας νέων τροφὰ καὶ «Τὸ ἔργον τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ τῆς Ἑλλάδος» μετὰ τοῦ ῥητοῦ Χωρὶς βραδύτητα καὶ χωρὶς θόρυβον, εἰλημμένου ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Καποδιστρίου.

Α'

Τῶν δύο τούτων ἔργων διάφορος εἶνε ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ἀξία. Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν ὁ γράψας τὸ πρῶτον εἶνε ὁπαδὸς τῆς ἐπιμεμελημένης καθαρευούσης, καὶ ἐν ταύτῃ προσεπάθησε νὰ γράψῃ τὸ δοκίμιον αὐτοῦ. Ἀλλὰ προσεπάθησε μόνον χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ. Δὲν κάμνομεν λόγον περὶ τῶν πολλῶν ἀνορθογραφιῶν τοῦ χειρογράφου, διότι αὗται προῆλθον πάντως ἐκ τοῦ ἀντιγραφέως, εἰ καὶ παρατηρητέον, ὅτι οἱ παρ-ουσιάζοντες ἔργα εἰς διαγωνισμοὺς καὶ ἀξιοῦντες τὸν στέφανον καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἐργασίας αὐτῶν παρ' ἄλλων εἶνε δίκαιον καὶ πρέπον αὐτοὶ πρῶτοι νὰ δεικνύωσι στοργὴν πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν ἔργον ἐπιθεωροῦντες αὐτό. Τοῦτο δὲ ῥητέον πολὺ μᾶλλον περὶ τοῦ προκειμένου δοκιμίου, βραχέος ὄντος καὶ εἰς ἑβδομήκοντα πέντε ἐν ὅλῃ σελίδας εἰς τέταρτον ἐκτεινομένου. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέως εἶνε λίαν ἡμελημένον καὶ ἀφιλόκαλον. Φράσεις μακραὶ, ἐπίθετα ἀτυχῶς ἐκλελεγμένα, κακόζηλοι παρομοιώσεις, κοινοτοπία ἐκφερόμεναι μετὰ στόμφου ὡς γνωμικὰ, ἐκφράσεις ἀπειρόκαλοι καὶ ἐπιτετηδευμένοι προσοχθίζουσι τὸν ἀναγνώστην ἐν πάσῃ σελίδι. Ἴδου ὀλίγα παραδείγματα. «Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐξετελέσθησαν μύρια ὅσα ἔργα ἀπαραίτητα εἰς τὸν ὀργανισμόν τοῦ χάους, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Ἑλληνικὴ ἐπικράτεια καὶ τὸ ὁποῖον καταστραφέν ὑπὸ ἑπταετοῦς ἀγρίου πολέμου καὶ ὑπὸ δεινῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας σπαρασσόμενον ἔκειτο ἔμπροσθεν τοῦ Καποδιστρίου ἄνευ πνοῆς καὶ σχεδὸν ἄνευ ἐλπίδος καὶ ἔπρεπε νὰ πλασθῇ ἐκ τοῦ μηδενός». — «Ὁ νικητὴς, ὁ ἐπιτυχὼν ἐν τῇ πάλῃ κατὰ τῶν προσωπικῶν κινδύνων, ἐπιβάλλεται εἰς τὸ κοινὸν πλῆθος, ὡς ὁ εἰς τὸ στερέωμα ἐμφανιζόμενος ἥλιος ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν παρατηρούντων αὐτόν. Ἡ πεῖρα τῶν ἀνθρώπων ἐδεδαίωσε πολλάκις τὴν ἀλήθειαν ταύτην». Χαρακτηριστικώτατον τοῦ ὅλου

λακυθείου ὕφους τοῦ συγγραφέως εἶνε τὸ ἐξῆς μακρὸν χωρίον περὶ τοῦ Βοναπάρτου. «Ὁ στρατηγὸς Βοναπάρτης μετὰ τὰ πρῶτα αὐτοῦ τρόπαια, μετὰ τὸν πάταγον τὸν ἐγερθέντα πανταχοῦ ἐκ τῶν πρὸς τὸν στρατὸν αὐτοῦ περιβοήτων προκηρύξεων, οὐδὲν ποτε ἐφέρετο ἐν Ἰταλίᾳ, ἐβάδιζεν ἐν τῷ μέσῳ δύο μεγάλων σκιῶν. Ἡ σκιά τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, ἣτις ἐκτείνει τὴν δίψαν καὶ τὴν χολὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ προεκάλει τοὺς τραγικωτέρους ἐνθουσιασμοὺς, ἠκολούθει ἀλλαλάζουσα τὰ βήματά του. Ἡ ἄλλη, ἡ σκιά τῆς ἐκπλήξεως, τῆς φρίκης καὶ τοῦ τρόμου, ἣτις θαμβώνει τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ταπεινώνει τὸν τράχηλον τῶν θνητῶν, καὶ εἶνε ἴσως τὸ κυριώτερον στοιχεῖον τῆς δόξης τοῦ νικητοῦ καὶ ἡ βάσις τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ὑπακοῆς τῶν πολλῶν πρὸς τοὺς ὀλίγους καὶ τοὺς ἄρχοντας, προεπορεύετο τοῦ στρατηγοῦ ἀνοίγουσα εὐρὺν τὸν δρόμον ἐνώπιόν του. Ἡ πορεία ὑπῆρξε πανταχοῦ θριαμβευτική... Οἱ ἄνθρωποι καὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπίστευσαν εἰς τὰς σκιάς τοῦ ἐν βραχυτάτῳ διαστήματι θριαμβεύσαντος στρατηγοῦ καὶ ὁ φανατισμὸς, ὅστις ἔρχεται ὀπισθεν τῆς πίστεως τῶν ψυχῶν, ὡς ὁ πυρετὸς τῶν σωμάτων ὀπισθεν πάσης ἰσχυρᾶς φλεγμονῆς, ἐκορύφωσε τὸν κίνδυνον τῆς δημοσίας τάξεως καὶ διέρρηξε πάντα μετὰ τοῦ παρελθόντος δεσμόν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ ἔρως τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰς ἀφηρημένας ἰδέας καὶ τὴν παντοδυναμίαν τῆς λογικῆς καὶ τοῦ πνεύματος ὑπῆρξε τοιοῦτος, ὥστε καὶ ξένοι εὗρεθέντες ἐν τῇ ζωῇ τοῦ ἐπαναστατικοῦ κρατῆρος κατελήφθησαν ὑπὸ ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ...» — «Ἄλλ' ὁ Καποδίστριας δὲν ἐδοκίμασε τὴν τύχην τῶν παραδοθέντων εἰς τὸ ρεῦμα τοῦτο καὶ τὴν πικρὰν μεταμέλειαν τῶν αἰωρηθέντων ἐκ (βεβαίως ἐπὶ) τῶν αἰμοσταγῶν πτερύγων τῆς ἐπαναστάσεως». — «Τὸ παρελθὸν δὲν ὑποχωρεῖ πρὸ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ κηρύσσων τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ καὶ ὁ ἀμφισβητῶν τὴν δυνάμιν του καὶ ἐπὶ τῶν ἐμπνεύσεων μόνης τῆς λογικῆς του στηριζόμενος ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὸν ἀπὸ κωδονοστασίου κατακρημνιζόμενον, ὅστις πρὶν αἰσθανθῇ θραυσμένα τὰ ὀστέα του προλαμβάνει νὰ μυκτηρίσῃ τοὺς νόμους τῆς ἑλξεως καὶ τῆς βαρύτητος τῶν σωμάτων». Ἀμφιβάλλομεν, ἂν ὁ συγγραφεὺς τὰ τοῦ τοιούτου μυκτηρισμοῦ ἔχει μάθει ἐκ μαρτυρίας τινὸς τῶν

καταπεσόντων ἀπὸ ὑψηλοῦ κωδωνοστασίου πρὶν ἢ θραυσθῶσι τὰ ὀστέα αὐτοῦ. — «Ὁ Καποδίστριας εἶχε τὴν ιδέαν, ὅτι οἱ Ἕλληνες, καίπερ τυφλωθέντες διανοητικῶς ἀπὸ τὰ σκότη μακρᾶς καὶ κτηνώδους δουλείας, θὰ ἐπανέλθωσιν εὐχερῶς ὁδηγούμενοι καὶ σχεδὸν ἀγόμενοι ἐκ τοῦ παρελθόντος αὐτῶν εἰς τὸ φῶς καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν διὰ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐθεώρει τὴν ἀνάγκην ταύτην τῆς καρδίας καὶ τῶν ἐγκεφάλων ἐν Ἑλλάδι ὡς αἶσθημα πολὺ ἰσχυρότερον τοῦ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων συνήθως βασιλεύοντος συναισθήματος. Ὁ Καποδίστριας λοιπὸν μετὰ τὸ πέρασ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ σπουδῶν του, κροτοῦντος ἔτι τοῦ ἐπαναστατικοῦ κρατήρος καὶ τὰς ὀλεθρίας διὰ τῶν ἀπανθρώπων σκηνῶν πολλαπλασιάζοντος πρὶν ἢ δαμασθῇ καὶ ἐκπνεύσῃ οἰκτρῶς καὶ μοιραίως ὑπὸ τὴν πτέρναν τοῦ Κορσικανοῦ καίσαρος, ἐπανῆλθε κτλ.». Ἐδῶ ἔχομεν κρατῆρα πολλαπλασιάζοντα τὰς ὀλεθρίας (τί;) καὶ δαμαζόμενον καὶ ἐκπνέοντα ὑπὸ τὴν πτέρναν τοῦ Ναπολέοντος. — «Ὁ λόγος... εἶνε ὁ ὑπέρτατος τῶν ἀνθρωπίνων μοχλὸς, ὅστις ἐμβαπτιζόμενος εἰς τὰ νάματα καὶ τὰ φῶτα τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ δεχόμενος ὡς ἀναγκαίαν ἐπικουρίαν τὰς δυνάμεις αὐτῆς ἀποβαίνει ἄτρωτος καὶ πραγματικῶς ἀλάνθαστος καὶ ἀφανίζει πρὸ αὐτοῦ πᾶσαν ἀπορίαν καὶ πᾶσαν δυσχέρειαν». Μοχλὸς ἐμβαπτιζόμενος (νέου εἶδους φυσικὸν πείραμα) καὶ μένων ἄτρωτος καὶ ἀλάνθαστος καὶ ἀφανίζων. Ἀλλ' ἄρκοῦσι βεβαίως ταῦτα τὰ παραδείγματα τῆς ἀπειροκαλίας καὶ ἀσυναρτησίας τοῦ ὕφους τοῦ συγγραφέως, ἥτις κορυφοῦται εἰς τὸν ἐξῆς ἐπίλογον τῆς ὅλης αὐτοῦ συγγραφῆς, καθ' ὃν «Ὁ σήμερον ἐρχόμενος νὰ κρίνῃ τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου τούτου ὡς θεμελιωτοῦ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδεύσεως ὀφείλει... συγκεντρώνων ἐν τῇ ψυχῇ του τὴν πρὸς τὸν θυσιασθέντα ὑπέροχον πατριώτην ὀφειλομένην ἐκ μέρους ὅλων ἡμῶν εὐγνωμοσύνην νὰ φέρῃ αὐτὴν εὐλαβῶς ἐπὶ τῶν χειλέων του καὶ νὰ κλίνη μετὰ συγκινήσεως τὴν κεφαλὴν πρὸ τῆς μεγάλης ταύτης Ἑλληνικῆς σκιᾶς, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ μάχαιρα τῆς δολοφονίας δὲν ἐπέτρεψε νὰ χύσῃ ἐφ' ἡμῶν τὸ φῶς τῆς ὁλόκληρον». Ὁ ἀναγνώστης τοῦ ἐπιλόγου τούτου, καὶ ἂν δὲν θελήσῃ νὰποδεχθῇ διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν συγγραφέα, ὅτι ὁ Καποδίστριας ἐμαχαιρώθῃ, εἶνε ὅμως ἡναγκα-

αἰένος νὰ θαυμάσῃ τὸ περίεργον ἐν τῷ Κυβερνήτῃ φυσικὸν φαινόμενον ἐλληνικῆς σκιᾶς, ἣτις ἔχυνε φῶς.

Καὶ τοιοῦτον μὲν τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέως. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ τὸν πτήσεων τῆς νοσοῦσης αὐτοῦ φαντασίας τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου του εἶνε πολὺ πτωχὸν καὶ πεζόν. Διαιρεῖται δὲ τὸ ὅλον εἰς ἕξ μέρη, δυσανάλογα πρὸς ἄλληλα. Ἐπιγράφονται δὲ ταῦτα «Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ ἐν Τροιζῇνι ἐθνικὴ συνέλευσις», «Ὁ Καποδίστριας ἐν τῇ ἱστορίᾳ», «Ὁ Καποδίστριας ἐν τοῖς γράμμασιν», «Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐκπαίδευσις», «Ὁρφανοτροφεῖον καὶ δημοτικὰ σχολεῖα», «Τὸ πρότυπον σχολεῖον». Ἄν δὲ τούτων τὰ τρία πρῶτα μέρη θεωρήσωμεν εἰσαγωγικὰ καὶ προκατασκευαστικὰ τοῦ κυρίου λόγου, οἷα καὶ εἶνε πράγματι, τὸ κύριον θέμα περιορίζεται εἰς εἰκοσιεννέα μόνας σελίδας, ἐν ᾧ τὸ εἰσαγωγικὸν μέρος ἐκτείνεται περίπου εἰς τεσσαράκοντα. Ἐνθυμίζει λοιπὸν κατὰ ταῦτα ἡ εἰσαγωγή τὴν μεγάλην ἐκείνην πύλην τῶν ἀρχαίων Μυνδίων, περὶ ἧς ἐλέγετο, ὅτι δι' αὐτῆς ἡδύνατο νὰ ἐξέλθῃ ὁλόκληρος ἡ μικρὰ πόλις. Ὁ συγγραφεὺς δ' αὐτὸς φαίνεται ἔχων συνείδησιν τῆς δυσαναλογίας ταύτης, ἣν προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ διὰ τῶν ἑξῆς, ἅτινα παραθέτομεν καὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ ὡς δείγμα τοῦ μήκους ἐνίων τῶν περιόδων αὐτοῦ.

«Αἱ λεπτομέρειαι αὗται, λέγει, λαμβανόμεναι ἐκ τοῦ βίου τοῦ
 » Καποδιστρίου καὶ παρατιθέμεναι ἐν ἔργῳ τὸ ὅποιον ὀφείλει
 » νὰ πραγματευθῇ ὅσον οἶόν τε συντομώτερον περὶ τοῦ ἀνδρὸς
 » τούτου ὡς θεμελιωτοῦ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδεύσεως, ἴσως
 » θεωρηθῶσιν ὡς περιττεύουσαι. Δὲν συμφωνοῦμεν μὲ τὴν γνώ-
 » μην τούτων. Ἡ λεπτομέρεια εἶνε ἀπαραίτητος πρὸς σχημα-
 » τισμὸν τοῦ συνόλου, ἐξ οὗ θὰ ἀποσπάσωμεν μετὰ ταῦτα τὸ
 » μέρος τὸ ἀποβλέπον τὰ περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδεύσεως
 » ληφθέντα καὶ ἐκτελεσθέντα μέτρα. Ἡ πλήρης εἰκὼν, τὴν
 » ὁποίαν ἐζητήσαμεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λεπτομερειῶν τούτων νὰ
 » σχηματίσωμεν καὶ νὰ προτάξωμεν τοῦ πρὸς μελέτην τεθέντος
 » ἰδιαιτέρου θέματος, θὰ χρησιμεύσῃ πρὸς μείζονα κατανόησιν
 » καὶ ἐκτίμησιν τῆς μερικωτέρας ὁψews, εἰς τὴν ὁποίαν φθάνο-

» μεν ἤδη μετὰ τὰ προηγηθέντα· ὁ δὲ ἀναγνώσας τὰς ἀνωτέρω
 » λεπτομερείας περὶ τῆς καταγωγῆς, τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς
 » μορφώσεως τοῦ ἀνδρὸς, περὶ τῶν ἀξιωμάτων, εἰς τὰ ὅποια
 » ἀνῆλθε, τῶν κύκλων εἰς τοὺς ὁποίους ἐνεφανίσθη, τῶν φιλι-
 » κῶν δεσμῶν, τοὺς ὁποίους συνῆψε μετὰ τῶν ἐπιφανεστέρων
 » ἀνδρῶν, τῶν αἰσθημάτων τὰ ὅποια ἔτρεφε καὶ τῶν φρονημά-
 » των τὰ ὅποια ἐξέφραζεν ἐπὶ ζητημάτων οἵαςδήποτε φύσεως,
 » εἶνε ἀδύνατον νὰ παραδεχθῇ ὅτι ὅσα μέτρα ἐλήφθησαν ὑπὸ
 » τὴν διοίκησιν τοῦ Καποδιστρίου ἐν Ἑλλάδι πρὸς ὀργανισμόν
 » τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ διάδοσιν τῶν ἐξ αὐτῆς φώτων δὲν ἀπέρ-
 » ρευσαν ἐκ τῆς θερμῆς πρωτοβουλίας καὶ τῶν ζωηροτέρων
 » διαθέσεων τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅστις ἐθεώρει τὴν
 » ἀνάγκην τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἑλλάδι ὄχι μόνον ὡς ἀνάγκην
 » ἐκ τῶν μᾶλλον κατεπειγουσῶν ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιβαλλομένην
 » ἐκ τῶν ἠθικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ γένους πρὸς τὸ ἐνδοξώτε-
 » ρον παρελθὸν καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ μέλλοντος φυλῆς, ἣτις
 » ἀνακύπτουσα αἰφνιδίως ἐκ τοῦ βάθους τῆς σκληροτέρας δου-
 » λείας μὲ τὰ ἥθη ἀγνὰ καὶ τὴν γλῶσσαν ἄθικτον ἐξέπληξε
 » τοὺς συγχρόνους διὰ τοῦ θάρρους καὶ τῆς καρτερίας της, καὶ
 » ὅστις (ἐδῶ ἐπανέρχεται ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν Καποδίστριαν
 » πάλιν) μετὰ τριετῇ διοίκησιν ἔγραφε κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον
 » 1830 πρὸς τὸν ἐν Ἑλλάδι ἄλλοτε ὑπηρετήσαντα Βαυαρὸν
 » συνταγματάρχην Ἐϋδεκ τὰ ἐξῆς: Παρηγοροῦσι δὲ τὰς πικρίας
 » μου αἱ θαυμάσιαι πρόοδοι τῶν μαθητῶν ὅλων τῶν ἡμετέρων
 » σχολείων. Πρὸ ἡμερῶν παρευρέθην εἰς τὰς ἐξετάσεις τῶν εὐ-
 » ελπίδων, οἵτινες ὅλοι μὲν καλῶς ἀπῆντησαν, τρεῖς δὲ ἐκ τοῦ
 » ὀρφανοτροφείου ὀρμώμενοι ὑπερέβησαν πᾶσαν προσδοκίαν εἰς
 » τὴν λύσιν τῶν ἀλγεβρικῶν καὶ γεωμετρικῶν προβλημάτων».

Ἀλλὰ δυστυχῶς παρὰ τὸν μακρὸν κατάλογον τῶν λεπτομε-
 ρειῶν, περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τῇ ἀτελευτήτῳ ταύτῃ περιόδῳ,
 ἣτις ἐνθυμίζει ἡμᾶς τοὺς τίτλους ἐνίων βιβλίων τοῦ δεκάτου
 ἔκτου καὶ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος, τὸ εἰσαγωγικὸν μέρος οὔτε
 τὰ καίρια περιλαμβάνει πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον χαρακτηρισμὸν
 τοῦ Καποδιστρίου καὶ τῆς προπαιδείας αὐτοῦ, οὔτ' εὐρεῖαν δει-
 κνύει γνῶσιν τῆς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ καὶ Ἀρκτῳᾳ Εὐρώπῃ κατὰ τὸν
 χρόνον τῆς ἐν αὐτῇ διαμονῆς τοῦ μέλλοντος Κυβερνήτου κατα-

στρώσεως τῆς παιδείας. Καὶ αὐτὰς δὲ τὰς ἀρχὰς τῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδεύσεως πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα καταβάσεως τοῦ Καποδιστρίου δὲν φαίνεται παρακολουθήσας ἱκανῶς.

Ἰδοὺ τίνα καὶ μόνα λέγει περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀνεπαρκῆ, ἀόριστα καὶ ἐν τισὶν ἐσφαλμένα· «Ἐκπαίδευσις δημο-
 »σία πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῇ δουλευούσῃ
 »Ἑλλάδι καὶ οἱ ζητοῦντες νὰ μάθωσι γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν
 »κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπεκαλοῦντο τὴν συνδρομὴν τῶν
 »κατὰ τόπους ἱερέων, οἵτινες εἶχον μὲν πάντοτε τὴν ἀφιλοκέρ-
 »δειαν νὰ παρέχωσιν αὐτὴν δωρεὰν καὶ προθύμως, οὐχὶ ὁμως
 »καὶ τὰ μέσα· ὅσοι δὲ τῶν ἀποκτησάντων τὸ μέγα τοῦτο προ-
 »νόμιον τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἀναγνώσεως ἐζήτουν εὐρυτέραν
 »ἀνάπτυξιν καὶ ἐστεροῦντο τῶν μέσων νὰ μεταβῶσιν εἰς Εὐρώ-
 »πην, κατέφευγον εἰς τὰς σχολὰς τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Δημη-
 »τσάνης, τῶν Ἀθηνῶν καὶ νήσου τινὸς τῶν Κυκλάδων, αἵτινες
 »ἀπετέλουν τὰ μόνα κέντρα τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως καὶ
 »κατεγίνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν σπουδὴν καὶ διδασκα-
 »λίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν συγγραφέων
 »αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ τὰ ἐλάχιστα ταῦτα κέντρα, τὰ ὅποια συνε-
 »τηροῦντο δι' ἰδιαιτέρων πόρων ἢ διὰ συνεισφορῶν τῶν ὁμογε-
 »νῶν καὶ τὰ ὅποια οὐδέποτε ἔλαβον τὸν χαρακτῆρα τοῦ δημο-
 »σίου ἱδρύματος, ἐξέλιπον ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν ἔκρηξιν
 »τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἡ δειλὴ καὶ συνεσταλμένη παιδεία τῶν
 »χρόνων ἐκείνων ἔφραξε τὸ στόμα πρὸ τῆς βαρβαρότητος καὶ
 »ἀπανθρωπίας τῆς ἐποχῆς ἀναμένουσα τὴν ἀνατολὴν τῆς ἐλευ-
 »θερίας καὶ τὴν ἡμέραν τῆς εἰρήνης».

Ἀλλὰ καὶ ὅσα περὶ τοῦ κυρίου θέματος ἐκθέτει εἶνε πενιχρὰ καὶ ἀνεπαρκῆ. Δὲν ἔσχε τὴν διάθεσιν, τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον ἢ τὴν μέθοδον νὰ μελετήσῃ τὰς πηγὰς περὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου τοῦ Καποδιστρίου, καὶ ἠρκέσθη εἰς τὴν σταχυολογίαν τῶν προχειροτέρων εἰδήσεων ἄνευ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου πυρὸς τῆς ἐρεῦνης, ὅπερ, ἐμπνέον καὶ ζωογονοῦν τὸν ἐρευνῶντα, τελεσιουργεῖ ἔπειτα τὴν ἐπιτυχῇ ἢ καὶ ἐνθουσιώδη μετάδοσιν τῶν εὐρημέ-
 νων εἰς τὸν ἀναγνώστην. Πλὴν ὀλίγων, κοινῶν ἄλλως, ἀποσπα-

σμάτων ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κυβερνήτου ὅσα μεταδίδει εἰς ἡμᾶς εἶνε συνειλεγμένα ἐπὶ τὸ προχειρότερον ἄνευ πολλοῦ κόπου ζητήσεως καὶ ἄνευ πολλῆς συνοχῆς καὶ συσχετισμοῦ πρὸς τὴν ὅλην πνευματικὴν κατάστασιν τοῦ ἔθνους ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. Ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν ἐπὶ τοῦ Κυβερνήτου γενομένων οὔτε οἱ πόροι τῆς συντηρήσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν αὐτοῦ ἱδρυμάτων διεξακριβοῦνται, οὔτε τὸ ἐκ τῆς στατιστικῆς καὶ τῶν ἀριθμῶν φῶς παρέχεται, οὔτε οἱ δράσαντες ἄνδρες χαρακτηρίζονται, ἀλλὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα παρουσιάζονται οἷονεὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ οὐχὶ ὡς ἐκφάνσεις καθολικῆς τινος ἐνεργείας, ὡς ἀπόρροια διανοίας δημιουργοῦ διανοιγούσης εἰς τὸ ἄρτι τοῦ ζυγοῦ ἀπαλλαγὲν ἔθνος νέας τρίβους πρὸς τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀρετὴν, οἷα ὑπῆρξεν ἡ διάνοια τοῦ Καποδιστρίου.

Τοιαύτας ἀτελείας ἔχοντος τοῦ δοκιμίου τούτου ἡ ἐπιτροπὴ τῶν κριτῶν οὔτε τὸν συγγραφέα δύναται νὰ στεφανώσῃ, οὔτε τὸ ἔργον του νὰ ἐπαινέσῃ.

Β'

Ὅλως διάφορον περὶ πάντα εἶνε τὸ δεύτερον ἔργον τὸ ὑποβληθὲν εἰς τὸν διαγωνισμόν. Καὶ πρῶτον διάφορος εἶνε ἡ γλῶσσα, ἐν ᾗ ἐγράφη. Ἀντὶ τοῦ πομπολυγώδους ὕφους τοῦ πρώτου συγγραφέως ὁ συγγραφεὺς τοῦ δευτέρου ἔργου μεταχειρίζεται ὕφος νηφάλιον καὶ ἀπλοῦν, ἐνίοτε ἀποκλῖνον πρὸς τὸ δημῶδες. Ὁ πρόλογος τοῦ συγγραφέως, ὃν ἀναγινώσκομεν ὁλόκληρον, οὐ μόνον θὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς ἰδέαν τινὰ τοῦ ὕφους τούτου, ἀλλὰ συγχρόνως θὰ καταστήσῃ εἰς ὑμᾶς γνωστὰς τὰς διαιρέσεις τῆς συγγραφῆς, τὰς κυριωτάτας πηγὰς καὶ τὴν μέθοδον τοῦ συγγραφέως καὶ—πρᾶγμα ἄξιον πολλῆς συστάσεως—τὴν ἀφέλειαν, φυσικότητα καὶ χάριν ἣν ἔχουσι τὰ γραφέντα ὑπ' αὐτοῦ, ἅτινα οὐ μόνον διδάσκουσιν, ἀλλὰ καὶ τέρπουσι τὸν ἀναγνώστην.

« Π ρ ό λ ο γ ο ς »

» Ἡ παροῦσα μελέτη περιλαμβάνει τρία μέρη, ἀπὸ τὰ ὅποια
 » τὸ πρῶτον σκιαγραφεῖ τὴν κατάστασιν τῆς παιδείας εἰς τὰς
 » ἑλληνικὰς χώρας ὅταν ἡ Ἐπανάστασις ἦτο εἰς τὸ προπαρα-
 » σκευαστικόν της στάδιον, τὸ δεύτερον ἐκθέτει τὰς προσπα-

» τῆς αἰς ὅποῖαι ἔγιναν διὰ τὴν διάδοσιν αὐτῆς διαρκούντος
 » τοῦ ἀγῶνος, τὸ δὲ τρίτον τὴν συνέχειαν καὶ ὀργάνωσιν αὐτῶν
 » τῶν προσπαθειῶν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια.
 » Καὶ τῶν τριῶν αὐτῶν περιόδων — χωρὶς τὸ παραμικρὸν νὰ
 » ἀμεληθῇ τὸ κύριον θέμα — ἐπεζητήθη ἡ ἐξεικόνισις τοῦ ἡθι-
 » τοῦ καὶ διανοητικοῦ περιβάλλοντος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐπρα-
 » γματοποιήθη ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἐξάπλωσις τῶν γραμμάτων.
 » Ἡ ἀφήγησις δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν,
 » ἀλλὰ συμπεριέλαβε καὶ ὅ,τι ἄλλο συμπληρωτικὸν καὶ συναφές
 » ἔπραξεν ὁ Καποδίστριας πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνόρθωσιν τῆς
 » χώρας.

» Ὡς πηγαὶ ἐχρησίμευσαν κατὰ πρῶτον τὰ Ἑλληνικὰ Χρο-
 » νικὰ, ὁ Φίλος τοῦ Νόμου, ἡ Γενικὴ Ἑφημερὶς τῆς Ἑλλάδος,
 » ἡ Abeille Grecque καὶ ἡ Πολιτικὴ Ἀλληλογραφία τοῦ Κυ-
 » βερνήτου· ἄλλαι δὲ πολλαὶ ἀναφέρονται ὀνομαστὶ πολλάκις,
 » ὅταν ἡ περίστασις τὸ καλεῖ. Λεπτεπίλεπτοι παραπομπαὶ εἰς
 » βιβλίον προωρισμένον διὰ τὸν πολὺν κόσμον δὲν ἐκρίθησαν
 » ἀναγκαῖται· ἀλλ' ὁ σπουδαστῆς θὰ εὔρη καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν
 » τῆς μελέτης μίτον φανερόν ἢ ὑπολανθάνοντα ὁ ὁποῖος δύναται
 » νὰ τὸν ὀδηγήσῃ εἰς κριτικὰς ἐξακριδώσεις καὶ ἀναλυτικωτέ-
 » ραν ἔρευναν.

» Χάριν συμμορφώσεως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀγωνοθέτου
 » ἀπεκλείσθησαν μερικοὶ τύποι βαρυφώνητοι ἢ δυσνόητοι τῆς
 » ἀρχαϊζούσης γραμματικῆς, ἀπλοποιήθη ἡ σύνταξις καὶ ἐστί-
 » χθη ἡ περίοδος ὅχι πάντοτε συμφώνως μὲ κανόνας αὐστηροὺς
 » καὶ ἀπαραβάτους, ἀλλ' εἰς τρόπον ὥστε νὰ δίδεται κατὰ τὴν
 » ἐκάστοτε ἀνάγκην ὀδηγὸς διὰ τὰς παύσεις εἰς τὸν ἀναγνώ-
 » στην. Διὰ τοῦτο τὰ σημεῖα στίξεως οὔτε παραπολλὰ εἶναι οὔτε
 » πολὺ ὀλίγα. Μὲ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν ἁρμονίαν ὡς ὑπο-
 » γραμμὸν ἐνομίσθη ἀπαραίτητος ἡ χρῆσις μερικῶν μορίων (ὅταν
 » ἀντὶ ὅτε, εἰάν κλπ.) μὲ ἔγκλισιν μὴ ἐπιτρεπομένην ἀπὸ τὴν
 » ἀρχαιοπρεπῆ σύνταξιν, καὶ ἀπὸ αὐτὰς τὰς παραδιάσεις δὲν
 » ἔμεινεν ἀδιατάρακτος ἡ ὀρθογραφία. Κάποια συμπλέγματα
 » μὲ δοτικὰς, προθέσεις ἀσυνηθίστους καὶ τὰ παρόμοια ἐφυλά-
 » χθησαν ὡς ἀποκρυσταλλωμένοι πλέον συνδυασμοί. Ἡ ἐπανά-
 » ληψις τῆς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας χωρὶς νὰ συνδέεται μὲ ἓνα

» καὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα τῆς περιόδου εἶναι σπανία εἰς αὐτὴν τὴν
» μελέτην, καὶ ἐσυγχωρήθη μόνον ὅταν ἡ διαφάνεια τοῦ νοή-
» ματος δὲν ἐβλάπτετο.

» Αἱ λεπτομέρειαι δίδονται ἐν γένει μὲ σειρὰν χρονολογικὴν.
» Ἐνίοτε ἡ ἀνάγκη συγκρίσεως ἢ συγκεντρώσεως ὁμοίων γεγο-
» νότων ἐγινεν ἀφορμὴ ἀλμάτων, ἐλήφθη ὅμως φροντὶς ὥστε
» μετὰ τὴν παρέμβασιν νὰ ἐννοηθῇ ἀκόπως ἡ ἐπάνοδος τῆς
» ἀφηγήσεως εἰς τὴν κανονικὴν τῆς τροχιάς. Ἀπὸ τὰ καθ' ἑκα-
» στα τίποτε ἄξιον ἀναγραφῆς δὲν παρελείφθη ἐν γνώσει, διὰ
» νὰ παρασχεθῇ τοιοῦτοτρόπως εἰς ὅλην αὐτοῦ τὴν λαμπρότητα
» τὸ ὀκταετὲς πανηγύρι κατὰ τὸ ὅποῖον ἡ χώρα ἔθετε τὰς
» βάσεις τῆς μορφώσεώς της.

» Τὸ πλῆθος τῶν ὑποσημειωμένων λέξεων ἔχει σκοπὸν νὰ
» ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὰς θεμελιώδεις ἰδέας πέριξ τῶν
» ὁποίων περιστρέφοντο αἱ σκέψεις καὶ αἱ συζητήσεις τῆς περι-
» γραφομένης ἐποχῆς. Πολὺ συχνὰ παρατίθενται ἐντὸς εἰσαγω-
» γικῶν αὐτὰ τὰ λεχθέντα ἢ γραφέντα, ἀλλὰ τὸ ὁμοιόμορφον
» καὶ ἡ εὐκολία τῆς ἀντιλήψεως ἔκαμναν ἀναγκαίαν κάποιαν
» τροποποίησιν εἰς τὸ λεκτικόν· καὶ τούτου ἔγινε χρῆσις μὲ
» μεγίστην φειδῶ καὶ πάντοτε μὲ σεβασμὸν ὅχι πρὸς τὴν λέξιν
» ἀλλὰ πρὸς τὸ νόημα τοῦ ῥήτορος ἢ τοῦ συγγραφέως. Λόγος
» τῆς ἀλλαγῆς εἶναι ἡ κανονικωτέρα μορφή τὴν ὁποίαν ἀπέ-
» κτησεν ἡ καθαρεύουσα εἰς τὰ 80 ἔτη τὰ ὁποῖα μᾶς χωρίζουν
» ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς προσαρμογῆς της εἰς τὸν ἐνεργὸν βίον
» ἐλευθέρας πολιτείας.

» Ἀφέθησαν δὲ ἐπίτηδες ἀμετάβλητοι ὀλίγαι λέξεις παραδό-
» ξου ὕφης καὶ μορφολογίας, ὡς παρέχουσαι ἰδέαν τῶν ἀγώνων
» οἱ ὁποῖοι κατεβλήθησαν διὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς γλώσσης.
» Ὅμοίως μετεγράφησαν ἀδιόρθωτα τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα
» δσάκις ἡ διαφορὰ δὲν φέρει δυσκολίαν εἰς τὴν ταυτότητά των».

* *

Τὸ πρόγραμμα τοῦτο τὸ ἐκτιθέμενον ἐν τῷ Προλόγῳ διεξά-
γει ὁ συγγραφεὺς μετὰ πολλῆς εὐσυνειδησίας καὶ πολυμαθείας.
Διὰ τριῶν κεφαλαίων, ὧν τὰ δύο πρῶτα πραγματεύονται διὰ
βραχέων τὴν κατάστασιν τῆς παιδείας ἀμέσως πρὸ τοῦ ἀγῶνος
καὶ ἐν οἷς πρωταγωνιστεῖ ὁ Κοραῆς ὡς κῆρυξ τῆς ἐθνικῆς παι-

δευσεως, διεξέρχεται ἐν πολλῇ λεπτομερείᾳ τὰ κατὰ τὸ ἐκπαι-
 δευτικὸν ἔργον τοῦ Καποδιστρίου. Ἀλλὰ τοῦτο πράττει μετ'
 ἐπιγνώσεως τελείας καὶ μετ' ἀγάπης, συσχετίζων τὴν δρᾶσιν τοῦ
 Κυβερνήτου πρὸς τὰς ἐφέσεις τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, πρὸς τὴν ἔμ-
 φαντον φιλομάθειαν τῶν Ἑλλήνων, πρὸς τὴν μετ' ἀκράτου φιλο-
 πατρίας προσπάθειαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ νὰ ἴδῃ διαυγαζόμενα
 ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς παιδείας τὰ ἐρείπια τοῦ πολέμου, ὅσα ἐσκίαζε
 μέχρι τῆς χθὲς ἡ ἀπαιδευσία. Δὲν παρουσιάζει εἰς ἡμᾶς χρονο-
 γραφικῶς καὶ ξηρῶς τὴν ἰδρυσιν τῶν ἐκπαιδευτηρίων ὅσα συνέ-
 στησεν ὁ Κυβερνήτης. Ἀπομεμονωμένα καὶ καθ' ἑαυτὰ δὲν θὰ
 παρουσιάζον παρ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἐπιτυχίαν ἢ μόνην τὴν φι-
 λανθρωπίαν καὶ φιλομουσίαν τοῦ ἰδρυτοῦ. Ἀλλ' ὅχι ἡ ἰδρυσις
 τῶν σχολείων ἐκείνων εἶνε ἀπλοῦν φαινόμενον ἀναγεννήσεως
 καὶ ἀναμορφώσεως, καὶ διὰ νὰ ἐξηγηθῇ τὸ φαινόμενον ἐκεῖνο
 εἶνε ἀνάγκη νὰ μελετηθῇ πᾶσα σύγχρονος πνευματικὴ ῥοπή,
 πᾶσα μορφωτικὴ κίνησις τοῦ ἔθνους ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρελ-
 θὸν ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ νέου καθεστῶτος τῆς θαυματουργοῦ
 ἐλευθερίας. Ἐν μέσῳ δ' αὐτοῦ κινεῖται ὁ Καποδίστριας ὅχι ὡς
 σκιά, οἷον παρέστησεν αὐτὸν ὁ συγγραφεὺς τοῦ πρώτου ὑφ' ἡμῶν
 κριθέντος δοκιμίου, ἀλλ' ὡς αὐτόχρημα φωςφόρος συνδημιουρ-
 γὸς καὶ ἡγέτης τῆς ἐθνικῆς ἀναμορφώσεως. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ
 ἔργου τούτου δὲν ἐπιδιώκει νὰ ἐξάρῃ τὸ μέγα τοῦτο ἔργον τοῦ
 Κυβερνήτου καὶ τοῦ περὶ αὐτὸν ἀναγεννηθέντος ἔθνους διὰ φρά-
 σεων ποιητικῶν οὐδὲ διὰ δανείων στεφάνων. Ἀλλ' εἶνε τόσον
 ζωηρὰ ἢ ἄλλως ἀνεπιτήδευτος αὐτοῦ παράστασις, τόσον συγκι-
 νητικὰ πολλὰ τῶν ἐπεισοδίων, ἅτινα ἐξέθαψεν ἐκ τοῦ κονιορ-
 τοῦ τῶν ἀπηρχαιωμένων ἐφημερίδων, τῶν λησμονημένων ἐγγρά-
 φων, τῶν εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἐνίοτε γνωστῶν πηγῶν, ἐξ ὧν
 ἀντλεῖ τὴν ὕλην αὐτοῦ, ὥστε περὶ τὰς ἱστορικὰς διηγήσεις αὐτοῦ
 χορεύουσι πολλάκις αἱ Μοῦσαι καὶ ἐξ αὐτῶν ἐνίοτε τῶν ξηρῶν
 τοῦ ἀριθμῶν διαγελαῖ ἢ ποίησις τῆς ἀληθείας. Μετ' ἀγάπης
 παριστάνει εἰς ἡμᾶς τὸν Μπαρμπαγιάννην, ὡς ἐκάλει ὁ λαὸς
 τὸν ἡγέτην αὐτοῦ καὶ πατέρα, περισυλλέγοντα τὰ ὀρφανὰ, θω-
 πεύοντα τοὺς εὐδοκιμοῦντας τῶν μαθητῶν, εἰσδύοντα εἰς τὰς
 καλύδας τὰς μεταβληθείσας εἰς σχολεῖα, στεφανούμενον ὑπὸ
 τῶν ἀγροτῶν, ὧν τὸ χωρίον ἐκόσμησε μὲ σχολικὸν κτίριον εὐ-

πρεπές, ἐμπνέοντα διὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου τοῦ διαθερμαίνοντος αὐτὸν καὶ τὰ ὄργανά του.

Ἴδου ὀλίγα παραδείγματα·

«Ὁμοίως εἰς τὴν Κυπαρισσίαν ἢ Ἀρκαδίαν, καθὼς ὠνομά-
 » ζετο τότε, ὁ προσωρινὸς Διοικητὴς Ἀμβροσιάδης «ἀπ' ἀρχῆς
 » τοῦ ἐρχομοῦ του δὲν ἔπαυσε λαλῶν πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν
 » πολιτῶν περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ φωτισμοῦ διὰ τῶν γραμμά-
 » των». Τὴν δὲ 3^{ην} ἀπριλίου μετὰ τὴν λειτουργίαν συνεκάλεσε
 » τοὺς πολίτας εἰς τὸ διοικητήριον καὶ ἀπήγγειλε λόγον. Ἐπρός-
 » φερεν 150 γρόσια καὶ εἰς διάστημα μιᾶς ὥρας συνήχθησαν
 » 2700, μετὰ μεσημβρίαν δὲ αἱ γυναῖκες ἐπρόσφεραν ἄλλα 700·
 » ἡ Στυλιανὴ Παπαστινοῦ ἐν γεμενί καὶ ἐν χρυσοῦν δακτυλίδι,
 » ἡ Στυλιανὴ Στασινοῦ Ζαχαροπούλου ἐν σῶδρακον μεταξωτὸν,
 » ἡ Βενιέρα Θ. Μανούσου ἐν δακτυλίδι χρυσοῦν καὶ
 » ἡ Ἑλένη Π. Ἀργυροπούλου ἐν γεμενί».

— «Συγκινητικὰ εἶνε τὰ ἐξῆς γραφέντα εἰς τὴν Γενικὴν
 » Ἐφημερίδα περὶ τὰ μέσα ὁκτωβρίου. «Ἡ Καλαμάτα ὑπέφερε
 » πολὺ· οἱ κάτοικοί της ζοῦν ἀκόμα εἰς καλύδας ὑποφέροντες
 » τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας καὶ τὸν παγετὸν τῆς νυκτός. Μᾶλλον
 » τοῦτο ἀπεφάσισαν νὰ ἰδρύσουν ἐν σχολεῖον ἀλληλοδιδασκτικὸν
 » καὶ ἐν ἐλληνικόν. Πρὸς συντήρησιν αὐτῶν ἕκαστος πολίτης
 » θὰ συνεισφέρῃ $\frac{1}{2}$ % ἐκ τοῦ εἰσοδήματός του, καὶ ἕκαστος
 » ἔμπορος $\frac{1}{2}$ ἐπὶ τοῖς χιλίοις ἐκ τοῦ ὅλου. Ἐκτὸς τούτου ἔδω-
 » κεν ἀμέσως ἕκαστος ὅ,τι ἐδύνατο». Ὁ κατάλογος δεικνύει ἐν
 » σύνολον γροσίων 10.635 ἀπὸ τὰ ὁποῖα 5000 ἔδωσαν οἱ ἐπί-
 » τροποι τοῦ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν κληροδοτήματος τοῦ Γιαννάκου
 » Βεργοπούλου, σκεφθέντες βεβαίως ὅτι δὲν ὑπάρχει διὰ τοὺς
 » πτωχοὺς εὐεργεσία καλλιτέρα τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων
 » των.— Ἀλλ' ἀκόμη συγκινητικώτερος εἶναι ὁ κατάλογος Σκύ-
 » ρου ὅπου κατόπιν συνεισφορῶν ἀνερχομένων εἰς 3955 γρόσια
 » εὐρίσκονται ἐγγεγραμμένοι δύο πολῖται οἱ ὁποῖοι ἐπρόσφεραν
 » δύο σανίδας ἕκαστος, καὶ ἄλλοι τρεῖς μὲ μίαν ἕκαστος».

— «Ὀλίγας ἡμέρας πρὶν, τὰς 27 Σεπτεμβρίου, ὁ Κυβερνήτης
 » αἰφνης ἀπεφάσισε νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν μόλις ὀκταετῇ πόλιν αὐτῆς
 » τῆς νήσου (τῆς Σύρου), τὴν νεοβάπτιστον Ἑρμοῦπολιν. Ἴσως
 » τὸ ἔκαμε κατ' εἰσήγησιν τοῦ Καλλέργη, τοῦ Ἐκτάκτου Ἐπι-

» τριῶν με τὸν ὁποῖον ἔτυχε νὰ συνταξιιδεύσῃ. Διευθυνόμενος
 » πρὸς τὸν ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως διῆλθε πρὸ τοῦ σχολείου
 » ὅπου τὰ κοράσια—πολλὰ ἦσαν ἀπὸ τὴν ἐρημωθεῖσαν Χίον—
 » ἐλκυοφόρουν καὶ ἐδαφνηφόρουν, μία δὲ ἐξ αὐτῶν τοῦ παρου-
 » σάσε ταχύπλεκτον στέφανον ὁλόκληρον ἀπὸ ἄνθη. Ἡ κόρη
 » δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἀποστηθίσῃ καμμίαν ἀπὸ τὰς συνήθεις
 » προσλαλιάς με τὴν ὁποίαν νὰ συνοδεύσῃ τὸ προσφερόμενον·
 » ἀλλ' εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν ἕνας ῥήτωρ Τριανταφύλλης, Σμυρ-
 » ναῖος, ἀναγινώσκων τὸ ἐκ τοῦ προχείρου συνταχθὲν λογύδριον
 » ἀπὸ τὸν συμπολίτην τοῦ Φαρδούλην εἶπε περὶ τῆς ἐκπαιδεύ-
 » σεως ὅτι ἦτο τὸ πρώτιστον ἀντικείμενον τῶν πατρικῶν καὶ
 » γλυκυτάτων φροντίδων τοῦ Κυβερνήτου. Ὅταν δὲ ὀλίγον κατό-
 » πιν παρενέβαλε τὸ «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη
 » ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία», ὅλοι ἡσθάνθησαν τὸ σφρῖγος τῆς ἀνα-
 » γεννηθείσης πατρίδος διασεῖον τὰς φλέδας των, καὶ οἱ ὀφθαλ-
 » μοί των ἤστραψαν ἀπὸ ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν ὅταν ὁ ῥήτωρ
 » ἀνεφώνησε: Ζήτω ἡ δόξα καὶ τὸ καύχημα τοῦ ἐλληνικοῦ
 » γένους!»

—«Ἀπὸ τὰ φιλολογικὰ αὐτοῦ τοῦ ἔτους (1829) ἄξια σημειώ-
 » σεως θεωροῦμεν τὰ ἐξῆς. Εἰς τὴν Γενικὴν Ἐφημερίδα τῆς
 » 15 μαΐου ἐδημοσιεύθη «Ἀμφίων» ὑπὸ Γεωργίου Πραντοῦνα,
 » ὥραϊον θηβαϊκὸν διήγημα συμβολίζον τὸν Καποδίστριαν καὶ
 » τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸς στερέωσιν εἰς τὴν χώραν τῆς δικαιοσύ-
 » νης καὶ τῆς θυγατρὸς τῆς ὁμονοίας· ἕνα δὲ μῆνα βραδύτερον
 » λόγος τὸν ὁποῖον ὁ καὶ τότε ἤδη διαπρεπὴς Φίλιππος Ἰωάν-
 » νου ὁ Θετταλομάγνης ἐξεφώνησεν ὅταν οἱ Μεσολογγῖται δι'
 » ἀκολουθείας ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ κατεδαφισμένου ναοῦ τῆς
 » Θεοτόκου ἐώρτασαν τὴν ἀνάκτησιν τοῦ περιμαχήτου φρου-
 » ρίου. Ἀπὸ τὸν λόγον ἀνδρὸς ὁ ὁποῖος ἐκράτει καὶ πάντοτε θά
 » κρατῇ θέσιν ἐξέχουσιν εἰς τὴν πνευματικὴν δρᾶσιν τοῦ Ἑθνους
 » θὰ μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ παραθέσωμεν τὰ ἐξῆς πολύτιμα καὶ ἐκ-
 » φραστικώτατα: «Ἀλλὰ δὲν εἶνε μόνη αὕτῃ (ἡ προστασία τῶν
 » τριῶν δυνάμεων) ἡ αἰτία τῶν ὁποίων τώρα ἀπολαύομεν καλῶν
 » καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν τῶν ὅπλων μας· ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐπίσης
 » ἰσχυρά. Ἔχομεν τώρα τὸ προτέρημα ὅτι ἐνεργοῦμεν ὑπὸ κε-
 » φαλὴν διευθύνουσιν τὰς κινήσεις ὅλων τῶν μελῶν τοῦ Ἑθνους

- » πρὸς ἓνα κοινὸν σκοπὸν, τὴν δόξαν καὶ εὐδαιμονίαν τῆς πατρίδος μας· ὑπὸ Κυβερνήτην προμηθεὴ καὶ πεφωτισμένον, ὑπὸ Κυβέρνησιν ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ ἐνάρετος πολίτης τιμᾶται.
- » κακοῦργος τιμωρεῖται, ὁ γενναῖος ἀγωνιστὴς ἀνταμείβεται καὶ δοξάζεται, τὸ ἐμπόριον ἀναλαμβάνει τὴν ἀσφάλειαν καὶ ζωὴν τῆς πόλεως, καὶ ἡ γεωργία τὴν προσήκουσαν προστασίαν.
- » Ζήτω ἡ πατρίς! Ζήτωσαν οἱ σύμμαχοι βασιλεῖς! Ζήτω ὁ Κυβερνήτης!»

* *

Θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναγνώσω ἐνώπιον ὑμῶν πολλάς τῶν σελίδων τοῦ ἔργου, ἂν ἤθελον νὰ σταχυολογήσω καὶ ἄλλα ἐκ τῶν πολλῶν συγκινητικῶν ἐπεισοδίων ὅσα κοσμοῦσιν αὐτό.

Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς δὲν περιορίζεται εἰς τὰ τοιαῦτα. Ἐκτελεί γνῶσει τῶν διδακτικῶν μεθόδων παρακολουθεῖ τὸ ἔργο τοῦ Καποδιστρίου ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐπισκέψεως αὐτοῦ ἐκεῖ εἰς 1814 κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας εἰς τὴν ἐν Hofwyl πλησίον τῆς Βέρνης ἀγροτικὴν ἀκαδημίαν, τὸ γεωργικὸν ἐκεῖνο παιδαγωγεῖον τοῦ Φέλλεμπεργ, ἐν ᾧ ὁ παιδαγωγὸς Βέρλι ἐδίδασκε κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Πεσταλότση, καὶ τῆς κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ἀλληλογραφίας τοῦ μέλλοντος Κυβερνήτου πρὸς τὸν μέγαν Ἑλβετὸν παιδαγωγὸν μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν τὸ ἀναμορφωτικὸν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι ἔργον διεκόπη, μοιραίως θανόντος τοῦ πατριώτου. Ἀποφεύγων τοὺς διθυράμβους ὁ συγγραφεὺς καὶ ἀφίνων τὰ πράγματα νὰ ὁμιλῶσιν ἀφ' ἑαυτῶν, μεθ' ὁμοίας φαινομένης ἀπαθείας δὲν ἐκβάλλει μετὰ τὴν παράστασιν τοῦ γενναίου αὐτοῦ ἔργου τοῦ Καποδιστρίου οἰμωγὰς ἐπὶ τῇ τελευτῇ αὐτοῦ, οὐδὲ μνείαν καὶ ποιούμενος τοῦ θανάτου τοῦ Κυβερνήτου. Ἄλλ' ὁ τρόπος, καθ' ὃν περατόνει, χρονολογικῶς βαίνων, τὴν διήγησιν αὐτοῦ, εἶνε ὁ θερμότερος τῶν ἐπιταφίων τοῦ ἐκ μέσου τοῦ ἔθνους ὑπὲρ οὗ εἰργάσθη ἀρπαγέντος. «Ὅταν αἱ ἐξετάσεις ἐγίνοντο εἰς τὸν τόπον τῆς διαμονῆς του, ὁ Κυβερνήτης δὲν ἔχανε τὴν ἀπολαυστικωτάτην διὰ αὐτὸν εὐκαιρίαν νὰ παρευρεθῇ. Πέντε ὅλας ἐβδομάδας παρέτάθησαν αἱ δοκιμασίαι εἰς τὸ Κεντρικὸν Στρατιωτικὸν Σχολεῖον Ναυπλίου, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ μαθηταὶ ἠκούσθησαν εἰς ζητήματα μαθηματικά, ὀχυρωματικά, περὶ πεζικῆς καὶ πυρο-

» ολικῆς ὑπηρεσίας: τὴν δεκάτην δὲ Ἰουλίου, ὅταν ἐδημοσιεύ-
 » ησαν τὰ ἀποτελέσματα, ὁ Καποδίστριας ἔθεσεν ἰδιοχείρως
 » ἄς ἐπωμίδας εἰς 8 εὐέλπιδας ἀποκτήσαντας τὸν βαθμὸν τοῦ
 » ἐνθυπολοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ. Ἦτο ἡ τελευταία ἐκείνου
 » τοῦ εἴδους τελετὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἑλληνικὴ τοῦ καρδία
 » ἔπαλεν ἀπὸ χαρὰν καὶ ἐλπίδας.

» Δυὸ ἐβδομάδας πρὶν, τὸ σάββατον 27 Ἰουνίου εἰς τὸ ἀλλη-
 » λοδιδακτικὸν τῆς πρωτεύουσας εἶχε γίνῃ ἡ βράβευσις μὲ ἀπο-
 » νομὴν παρασῆμων εἰς 24 ἀριστεύσαντας μαθητάς, χρυσοῦ δὲ
 » ὥρολογίου εἰς τὸν διδάσκαλον. Ἔως ἐκείνην τὴν στιγμὴν τὸ
 » σχολεῖον εἶχε λειτουργήσῃ 27 μῆνας. Εἶχαν μαθητεύσῃ εἰς
 » αὐτὸ 1104 παῖδες ἀπὸ τοὺς ὁποίους 161 ἐπροβιβάσθησαν εἰς
 » ἀνώτερα σχολεῖα καὶ 189 μετέβησαν νὰ σπουδᾶσουν τέχνας
 » βιομηχανικάς. Ἀπὸ τοὺς τότε μαθητάς, 354 (ἀποτελοῦντες τὸ
 » σύνολον) ἐμάνθανον ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν, ἀλλὰ μόνον 180
 » θρησκευτικά, 80 γραμματικὴν, 28 ἀριθμητικὴν, 95 ἰχνογρα-
 » φίαν, 77 καλλιγραφίαν καὶ 27 ἀρχαίαν ἑλληνικὴν. Οἱ μαθη-
 » ται ἦσαν ἀναμὶξ παῖδια καὶ στρατιῶται. «Ἡ ἡμέρα αὐτῇ,
 » λέγει ἡ Γενικὴ Ἐφημερίς, ἦτο πανήγυρις διὰ τὸ σχολεῖον».
 » Ἦσαν παρόντες Γερουσιασταί, Ὑπουργοί, οἱ Ἀξιωματικοὶ τῶν
 » Στρατιωτικῶν Σωμάτων μὲ τὴν μουσικὴν τῆς φρουρᾶς, οἱ
 » διδάσκαλοι τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ μὲ
 » τοὺς μαθητάς των. Ἐξεφώνησε λόγον ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παι-
 » δείας Ν. Χρυσόγελος, ἐκ δὲ τῶν μαθητῶν φιλόστοργον πρὸς
 » τὸν Κυβερνήτην προσλαλιὰν σύντομον μὲν — 14 γραμμῶν —
 » ἀλλ' ἀναμφιδόλως ἰδιόγραφον ὁ Θεόδωρος Ὀρφανίδης ὁ μετέ-
 » πειτα ἀναλάμψας ἀστὴρ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, τὸν ὁποῖον
 » τετραετὴ ὁμοῦ μὲ τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Δημήτριον εἶχαν
 » συμπαραλάβῃ οἱ γονεῖς του, φεύγοντες τὰς σφαγὰς τῆς Σμύρ-
 » νης εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως. Μετὰ τὴν προσφώ-
 » νησιν τοῦ Θεοδώρου Ὀρφανίδου ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας δὲν
 » ἤκουσεν ἄλλον δημόσιον ἔπαινον ἀπὸ στόμα Ἑλληνόπαιδος».

**

» Ὁ συγγραφεὺς, ἐκθέτων μετὰ πολλῶν λεπτομερειῶν ἐν χρο-
 » νογραφικῇ ἀλληλουχίᾳ τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἔργον τοῦ Καποδι-

στρίου, δὲν περιορίζεται, ὡς εἶδομεν αὐτὸν λέγοντα ἐν τῷ Προλόγῳ, εἰς μόνην τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν, καθ' ἃ ἐζήτησεν ὁ ἀγωνοθέτης· ἀλλ' ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον σὺν τῇ ἀρίστῃ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν τελειοτάτῃ ἐπεξεργασίᾳ τοῦ προκηρυχθέντος θέματος νὰ πραγματευθῇ οὐ μόνον τὴν λοιπὴν αὐτοῦ ἐκπαιδευτικὴν δρᾶσιν, ἀλλὰ καὶ «ὅ τι ἄλλο συμπληρωτικὸν καὶ συναφές» ἔπραξεν ὁ Καποδίστριας πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνόρθωσιν τῆς «χώρας». Ἐπεδιώχθη δ' ἅμα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως καὶ «ἡ ἐξεικόνισις τοῦ ἠθικοῦ καὶ διανοητικοῦ περιβάλλοντος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐπραγματοποιήθη ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἐξάπλωσις τῶν γραμμάτων». Καὶ πράγματι βλέπομεν τὸν συγγραφέα πλήν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἧς αἱ διάφοροι φάσεις ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Καποδιστρίου διασαφηνίζονται οὐ μόνον διὰ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἐκθέσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ πλουσίων στατιστικῶν, ποιούμενον λόγον καὶ περὶ τῶν ἀνωτέρων σχολείων, τῆς διδασκαλίας ξένων γλωσσῶν, τῶν ἀγρονομικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἱδρυμάτων τοῦ Κυβερνήτου, τῆς ὑπ' αὐτοῦ προστασίας τῆς μουσικῆς, τῆς ἰχθυογραφίας, παντὶ σθένει προαγωγῆς τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς γεωργίας, τῆς μερίμνης περὶ διαδόσεως τοῦ ἐμβολιασμοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις γίνεται παρ' αὐτῷ λόγος περὶ τῆς φιλολογικῆς παραγωγῆς τῶν χρόνων ἐκείνων, περὶ τῶν ἐφημερίδων, τῶν τυπογραφείων, τῶν ὅρων τῆς ἐκδόσεως καὶ συνδρομῆς τῶν ἐκδιδομένων βιβλίων, τῶν ἀρχαιολογικῶν εὕρημάτων, τοῦ ἐν Ναυπλίῳ Σπουδαστηρίου, ἧτοι δημοσίου ἀναγνωστηρίου τοῦ διατηρουμένου ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρετοῦ, καὶ παντὸς ὅ τι συμβάλλεται εἰς τελείαν παράστασιν τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Κυβερνήτου. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκτίθενται μετ' ἀκριθείας μὲν καὶ περισσείας γνώσεων, μετ' ἀγαστῆς δὲ βραχυλογίας ὅσον μόνον νὰ πλαισιώσωσι τὴν ὡραίαν εἰκόνα τῆς πνευματικῆς ἀναμορφώσεως καὶ ἀναστάσεως, ἣν παρέχει εἰς ἡμᾶς. Εὐλόγως δὲ πλείοτερον τῶν ἄλλων ἐνδιατρίβει περὶ τὴν δρᾶσιν ὀτρηροῦ καὶ διακεκριμένου συνεργάτου τοῦ Καποδιστρίου, ὃν ἐξεικονίζει μετὰ θερμῆς δικαίας καὶ ἰδιαζούσης τινὸς τέχνης, ἣν κέκτηται περὶ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν ἀνδρῶν. Ὁ ἀγαστὸς δ' οὗτος ἀνὴρ εἶνε ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης, εἰς ὃν ἀφιερώνει ὡραίας

τινά σελίδας, ἃς θὰ ἐπιτρέψητε νὰναγνώσω ἐνώπιον ὑμῶν.
 «Ο Μουστοξύδης εἶχε σπουδάσῃ νομικὰ εἰς τὴν λομβαρδι-
 » κὴν πόλιν Παυῖαν, ὅπου ἐξεπαιδεύθη καὶ ὁ Σολωμὸς, ἀλλ’
 » ἤγάπησε περισσότερο τὰ γράμματα, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν
 » ἀρχαιολογίαν. Ἦτο δόκιμος συγγραφεὺς εἰς τὴν ὁλονὲν πλασ-
 » σμένην νεοελληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐχειρίζετο καλλιτεχνικῶ-
 » τατα τὴν ἰταλικὴν εἰς τὴν ὁποίαν μετέφρασε τὸν Ἡρόδοτον
 » καὶ πολλάκις ἐστιχούργησεν, ἔγραψε σημειώσεις καὶ κρίσεις
 » εἰς τὴν τοῦ Monti μετάφρασιν τῆς Ἰλιάδος τὰς ὁποίας ὁ Ἰταλὸς
 » ποιητὴς ἐδημοσίευσεν ὁμοῦ μὲ τὸ ἰδικόν του ἔργον, ἐξέχωσεν
 » ἀπὸ τὴν λήθην μέγα μέρος ἕως τότε ἄγνωστον τοῦ περὶ Ἀντιδό-
 » σεως τοῦ Ἰσοκράτους καὶ πρῶτος εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον
 » ἐξέδωκε πλήρη αὐτὸν τὸν λόγον, ἔγραψε διατριβὴν διὰ νὰ
 » ἀποδείξῃ ὅτι οἱ τέσσαρες μαρμάρινοι ἵπποι τῆς προσόψεως
 » τοῦ Ἀγίου Μάρκου εἰς τὴν Βενετίαν εἶναι Ἑλληνικοὶ καὶ
 » ἐκεῖ τοὺς μετέφεραν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, συνειργά-
 » σθη φιλολογικῶς μὲ τὸν Κοραῆν καὶ ὥς αὐτὸς ὠνειροπόλησε
 » μίαν Ἑλλάδα καὶ ἐνήργησε διὰ τὴν ἀνάστασίν της πολλὰ ἔτη
 » πρὸ τοῦ κινήματος τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντη καὶ τῆς ἐξεγέρσεως
 » τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Μουστοξύδης, ὁμοιος πρὸς τὸν Καπο-
 » δίστριαν εἰς τὴν μετριοφροσύνην, δὲν ἐκαυχήθη ποτὲ διὰ τὴν
 » φιλογένειάν του, ὑπάρχουν ὁμῶς περὶ αὐτῆς μαρτυρίαι τῶν
 » ὁποίων ἡ ἱστορία ὀφείλει νὰ μὴ παραβλέπῃ τὴν ἐννοιαν καὶ
 » τὴν σπουδαιότητα. Ὅταν ἐξέδωκε τὸν προμνησθέντα λόγον
 » τοῦ Ἀθηναίου ῥήτορος προέταξε μίαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν
 » Κοραῆν προτείνων εἰς αὐτὸν νὰ τὸν σχολιάσῃ διὰ τὴν Ἑλλη-
 » νικὴν νεολαίαν — ὥς ἄλλοι εὐθὺς ὕστερον τὸν μετέφρασαν εἰς
 » τὴν λατινικὴν, γερμανικὴν καὶ ἄλλας γλώσσας — τοῦ ἀναφέ-
 » ρει δὲ «τὸ Ἔθνος μας πρὸς τὸ ὁποῖον τῶρα στρέφονται αἱ
 » εὐχαί μας καὶ ἐλπίδες μας». Αὐταὶ αἱ λέξεις δὲν ἐρρίφθησαν
 » ἐκεῖ ὥς ἀπλοῦν καὶ τετριμμένον παραγέμισμα, ἀλλὰ σχετί-
 » ζονται μὲ τὰ συμβάντα τὰ ὁποῖα συνετάρασσαν τότε τὴν
 » οἰκουμένην. Ἦτο τὸ ἔτος 1812, καὶ ἀπὸ τὴν σύγκρουσιν τῶν
 » ὀρέξεων Ῥωσίας καὶ Γαλλίας ὥς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπο-
 » λιν οἱ Ἕλληνες ἐπερίμεναν τὴν ἀπελευθέρωσίν των. Τὸ σχέ-
 » διον τοῦ Ῥήγα ἐπέζη. Τὸ 1801 ὁ Κοραῆς εἶχε προτρέψῃ τοὺς

» ὁμοεθνεῖς νὰ ἐξοπλισθοῦν¹ ἐνῷ ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἐζήτει νὰ
 » ὑποτάξῃ τὴν Αἴγυπτον, καὶ πάλιν εἶχε συστήσῃ σύμπραξιν
 » μὲ τοὺς Γάλλους τὸ 1805 μετὰ τὴν νίκην τοῦ Ἀουστερλίτς.
 » Ὁ Δημήτριος Γουζέλης τὸ 1807, ὀλίγον πρὸ τῆς εἰρήνης τοῦ
 » Τιλσίτ, προσφωνῶν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὴν μετάφρασίν τοῦ
 » Ἱερουσαλήμ ἐλευθερωμένην τοῦ ἔλεγεν ὅτι ἔνοπλοι Ἕλληνες
 » τὸν περιμένουν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ Θεσσαλίαν. Ὅταν
 » ὁ Μουστοξύδης ἔγραφεν εἰς τὸν Κοραῆν τὴν παρατεθεῖσαν
 » φράσιν, ὁ Καποδίστριας ἦτο ἀπὸ τριῶν ἐτῶν εἰς τὴν ῥωσικὴν
 » ὑπηρεσίαν καὶ πιθανώτατα κάποια τροποποιήσεις εἶχεν ἐπέλθῃ
 » ὡς πρὸς τὰ μέσα τῆς ἐκτελέσεως· ὅμως τὸ σχέδιον ἔμενε καὶ
 » ἐπεδιώκετο ἢ πραγματοποιήσῃς του. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ ἠκούσθη
 » εἰς τὸ Βατερλώ ὁ τελευταῖος κρότος τῶν πυροβόλων, αἱ δὲ
 » Ἰόνιοι Νῆσοι ἐδεδεσμεύθησαν μὲ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, ὁ
 » πατριωτισμὸς τοῦ Μουστοξύδη δὲν κοιμᾶται ὑπὸ τὴν στάκτην.
 » Τὸ 1818 γράφων ἰταλιστὶ συγχαρητήριον ὥδῃν εἰς τὸν Βρε-
 » ταννὸν Πρόξενον τῆς Βενετίας Horpner διὰ τὴν γέννησιν
 » τοῦ πρωτοτόκου τοῦ ἀπευθύνει πρὸς τὸ βρέφος τὰς στροφάς·
 » «Εἴτε πολεμῶν εἰς τὰ ἀχανῆ πελάγη εἴτε φέρων γνώμην εἰς
 » τὰ εἰρηνικὰ συμβούλια, γενοῦ τέκνον ἐνδοξον τῆς Ἀλβιόνας
 » τὴν ὁποῖαν ὅλοι φοβοῦνται καὶ ὑπακούουν· ἔχε ὅμως πάντοτε
 » κατὰ νοῦν μίαν μόνον σκέψιν τοῦ εἰλικρινοῦς σου εὐχέτου.
 » Οὔτε τὰ νικηφόρα σκάφη καὶ οἱ ἄμετροι λάμποντες θησαυροὶ
 » οὔτε τοῦ ὠκεανοῦ τὸ κράτος καὶ δαιδάλειος μεγαλοφυΐα, ἀλλὰ
 » μόνον Ἑλευθερία καὶ Τιμὴ στερεώνουν τὰ βασίλεια. Καὶ τῶν
 » προμάχων τῆς Ἱερᾶς Ἑλευθερίας καθῆκον ὕψιστον καὶ εὐγε-
 » νὲς εἶναι νὰ μὴ τὴν ἀφαιροῦν ἀπὸ χώραν κλεινὴν μὲν ἀλλὰ
 » δυστυχῇ, ὅπου ἐγεννήθη καὶ ἐθριάμβευσε βάφουσα τὴν σπά-
 » θην της εἰς τὸ αἷμα τῶν Περσῶν».

» Εἰς ἄνδρα τοσαύτης μαθήσεως καὶ τοιούτων αἰσθημάτων
 » διακαιόμενον ἀπὸ ἄσβεστον ἐπιθυμίαν νὰ ἀφιερῶσθαι ὅλας τὰς
 » τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ἀναστηθεῖσαν πατρίδα ἀναθέτει ὁ Κυβερ-
 » νήτης τὴν ὀριστικὴν προεδρείαν τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ὀρφανο-

¹ Σάλπισμα πολεμιστήριον.

² Διάλογος.

» εφορείου, τὴν ἐφορείαν τοῦ τότε ἱδρυομένου μουσείου καὶ τῶν
 » ὑπογραφείων—ἐλληνικοῦ καὶ γαλλικοῦ—μὲ μηνιαῖον μισθὸν
 » 100 γροσίων καὶ ἐπίδομα 20 τὴν ἡμέραν δι' ἀρχαιολογικὰς
 » ἐνασκαφάς. Ὁ Μουστοξύδης ἀφήσας ἀνέσεις καὶ τιμὰς εἰς τὰς
 » ἑκτὰς τοῦ Ἀδριατικοῦ πλέει πρὸς τὸ δοξασμένον Αἰγαῖον, καὶ
 » εἰς τὴν καρδίαν του φυτρώνουν νέαι ἐλπίδες ὅταν βλέπῃ τὰ
 » κυανᾶ κύματα διασχιζόμενα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν ὑπὸ
 » τὸ μεδίαμα κυανοῦ ὀρίζοντος. Ἡ ἐπιστημονικὴ τοῦ ἐργασίας
 » δὲν συνίστατο μόνον ἀπὸ μεταφράσεις¹, ἀλλὰ περιελάμβανε
 » πολλὰ τὰ ὅποια ἦσαν πρωτότυπα καὶ συζητήσεις μὲ φιλολό-
 » γους καὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν ἡμερῶν του.
 » Μεταξὺ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων ἓνα μόνον εἶχεν ἐφάμιλλον,
 » ἀλλ' ἐκεῖνος ἔζη μακρὰν πέραν θαλασσῶν καὶ ὁρέων πολυωνύ-
 » μων. Καὶ ὁμοῦ δὲν μετέβαλε τρόπους εἰς τὴν Αἰγι-
 » ναν, οὐδέποτε ἔδειξεν ἦθος ὑπερήφανον, ἀλλ' ἐπεβάλλετο μόνον
 » μὲ τὴν μειλίχιον συμπεριφορὰν του. Πῶς καὶ εἰς τί διέπρεψε
 » μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του ἀπ' ἐκείνην τὴν θέσιν τὰ ὅρια τῆς
 » παρούσης μελέτης δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐξιστορήσωμεν».

* *

Παρὰ δὲ τὴν ἔκτασιν τῆς ὕλης καὶ τὸ πλῆθος τῶν λεπτομε-
 ρειῶν λάθη πραγματικὰ ὀλίγιστα μόνον εὐρίσκονται ἐν τῇ συγ-
 γραφῇ ταύτῃ. Ἡμεῖς δ' ἐσημειώσαμεν δύο καὶ μόνον, καὶ ταῦτα
 ἀνεπαίσθητα. Ἐν σ. 7 λέγει ὅτι ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας ἐν τῇ
 γραφῇ ἐδιδάσκοντο μόνον πάντοτε τὰ μικρὰ στοιχεῖα «καθὼς
 δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὴν παντελῇ ἀπουσίαν κεφα-
 λαίων γραμμάτων εἰς τὰς ὑπογραφὰς τῶν συμβολαίων καὶ δημο-
 σίων πράξεων ἢ εἰς τὰς σημειώσεις τῶν παντοπωλῶν καὶ τὰ
 παρόμοια». Ἡ παλαιογραφικὴ αὕτη παρατήρησις, οὕτω γενι-

¹ Καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ ἔργον του διέφερε τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, καθότι
 ἐκεῖνοι μετέφραζαν ξένων συγγράμματα διὰ νὰ τὰ καταστήσουν προσιτὰ εἰς
 τοὺς ὁμογενεῖς ἐνῷ αὐτὸς μὲ τὸν Ἡρόδοτον, μὲ τὰς σημειώσεις του εἰς τὴν
 Ἰλιάδα καὶ μὲ τὴν μετάφρασιν τῶν Προλεγομένων τοῦ Κοραῆ εἰς τὸν Στρά-
 βωνα ἐδοῆθαι τοὺς ξένους νὰ ἐννοοῦν τὰ Ἑλληνικά, καὶ ἐκέρδιζε διὰ τὸ
 ἔθνος συμπάθειαν καὶ ἐκτίμησιν. Δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τοὺς λογίους
 τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀλώσεως.

κῶς διατυπουμενή, δὲν ἔχει ὀρθῶς. Ἡ χρῆσις τῶν κεφαλαίων γραμμάτων, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ ἡ διδασκαλία τῆς γραφῆς αὐτῶν, εἶνε ἀραιότερα ἢ πυκνότερα κατὰ τοὺς χρόνους, προϊοῦσα ὁλονέν, ὅσον καταβαίνομεν πρὸς τὸν δέκατον ἑνατον αἰῶνα. Αἱ δὲ πρὸς τὸν Εὐστάθιον Θωμᾶ περὶ τοῦ Κοραῆ ἐπιστολαὶ τοῦ Σταμάτη, ὧν ποιεῖται μνείαν ἐν σ. 15, ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ Παρνασσῷ ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Καμπούρογλου οὐ μόνον τῷ 1892, ὡς λέγει, ἀλλὰ κατὰ τε τὸ 1891 καὶ τὸ 1892.

Τέλος δὲ χάριν γενικοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ ὅλου περιεχομένου τῆς συγγραφῆς ταύτης καὶ καταδείξεως τῶν πορισμάτων τῆς ὅλης ἱστορικῆς ἐκθέσεως τοῦ συγγραφέως ἀρκεῖ νὰ παραθέσωμεν τὸν Ἐπίλογον αὐτοῦ, ἔχοντα ὧδε·

Ἐπίλογος

«Φθάσαντες τώρα εἰς τὸ τέρμα τῆς πορείας μας ἃς στρέψω-
» μεν τὸ πρόσωπον πρὸς τὸν διανυθέντα δρόμον, καὶ ἃς ἴδωμεν
» τί ἐπραγματοποιήθη εἰς ἐκάστην τῶν τριῶν περιόδων.

» Εἰς τὸν πλεόν ἀπομεμακρυσμένον σταθμὸν βλέπομεν τὸν
» Κοραῆν κηρύττοντα τὴν ἀνάγκην τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας
» εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου
» μόνον εἰς μερικοὺς τόπους συνιστᾶται ἀριθμὸς τις σχολείων
» ὅπου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σπουδάζουν νέοι τῶν εὐπόρων οἰκο-
» γενειῶν, περὶ δὲ τοῦ λαοῦ δὲν λαμβάνεται καμμία φροντίς.
» Τυπώνονται ἑλληνικὰ συγγράμματα καὶ μεταφράσεις ἀπὸ
» ξένας γλώσσας, ἀλλὰ τὰ περισσότερα ἀγοράζονται ἀπὸ πλου-
» σίους ὁμογενεῖς εἰς μεγάλα ποσὰ ἀντιτύπων διὰ νὰ διαμοιρα-
» σθοῦν εἰς νεολαίαν ἢ ὁποία δὲν ἔχει τὴν ἀπαιτουμένην προ-
» παρασκευὴν διὰ νὰ τὰ ἐννοῇ. Ἑκατοντάδες τοιούτων ἐστά-
» λησαν ἀπὸ τὸν Κοραῆν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ ἡσυχώτερα
» ἔτη τοῦ ἀγῶνος· ἀλλὰ δὲν ἐξετιμήθησαν, δὲν ἔγινεν αὐτῶν
» καμμία χρῆσις, καὶ ἀπωλέσθησαν.

» Ὅταν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην κατεβλήθη ζωηρὰ ἐνέργεια
» πρὸς διάδοσιν τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου· ὁ Κλεόβουλος
» τὴν εἰσῆγαγεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα τῆς Ὁδησσοῦ, καὶ
» καταδὰς ἔπειτα μὲ τὸν ἀγῶνα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἤρχισε νὰ μορ-
» φώνη παιδαγωγοὺς καὶ νὰ τὴν διασπείρῃ εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς

» τὴν Πελοπόννησον. Οἱ πίνακες ὁμῶς τοὺς ὁποίους ἐδημοσίευσεν
 » ἐν ὑπερέβαιναν τὰ ὅρια τῆς στενῆς μαθήσεως τοῦ παρελθόν-
 »τος, καὶ ὁ Γεννάδιος παρέστησεν ὅτι πρέπει νὰ προστεθοῦν
 » καὶ ἄλλοι πρὸς μετάδοσιν γνώσεων τὰς ὁποίας κάθε πολίτης
 » ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην νὰ ἀποκτήσῃ. Κάποιαι δημογεροντίαι
 » εἰκνύουν διάθεσιν νὰ συστήσουν σχολεῖα, καὶ ἡ Διοίκησις
 » συνεργεῖ τὴν νομοθέτησιν σχεδίου περὶ ἰδρύσεως παιδευτηρίων
 » παντὸς βαθμοῦ περιοριζομένη τὸ κατ' ἀρχὰς εἰς τὰ ἀλληλο-
 » διδακτικά. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ συνιστῶνται μὲ μεγάλην βραδύ-
 » τητα, πολλῶν δὲ ἡ διάρκεια εἶναι πολὺ βραχεῖα ἢ διότι τὰ
 » χρηματικὰ μέσα σπανίζουσιν ἢ διότι ὁ πόλεμος ἀνανεοῦται εἰς
 » τὰ πέριξ καὶ τότε πλέον ὁ ἀγὼν εἶναι μόνον περὶ φυσικῆς
 » ὑπάρξεως. Ἐκτὸς τούτου ἡ προτίμησις διὰ τὰ ἐλληνικὰ ἦτοι
 » ἀριστοκρατικὰ σχολεῖα ἐξακολουθεῖ. Τὸ ποσὸν τῆς παρεχομένης
 » παιδείας καὶ εἰς τὰ μὲν καὶ εἰς τὰ δὲ εἶναι ὀλίγιστον, περὶ δὲ
 » τοῦ ποιοῦ αὐτῆς οὔτε δύναται νὰ γίνῃ σπουδαῖος λόγος. Εἰς
 » τὰ ἔτη 1825 καὶ 1826 ἡ ἐπιθυμία τῆς μαθήσεως εἶναι πολὺ
 » διαδεδομένη, ἀλλὰ τὰ ὅργανα πρὸς πλήρωσιν αὐτῆς τῆς ἐπι-
 »θυμίας λείπουν· οἱ διδάσκαλοι ζυμώνονται εἰς ἓνα πρότυπον
 » παιδευτήριον ὅπου μανθάνουν εἰς ὀλίγας ἡμέρας τὰ τυπικὰ
 » τῆς μεθόδου, καὶ ἀπ' ἐκεῖ μισθώνονται ἐξερχόμενοι μὲ πιστο-
 » ποιητικὰ ἱκανότητος, ἀλλ' ὥς πρότερον ἀμόρφωτοι καὶ ἀνορ-
 » θόγραφοι. Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς παιδείας Κωνσταντᾶς ἔχει ὑγιεῖς
 » παιδαγωγικὰς ἀρχὰς, ἀλλὰ στερεῖται κύρους καὶ διοικητικῆς
 » ἐπιτηδειότητος διὰ νὰ συγκρατῇ τοὺς τρεῖς ἢ τέσσαρας λογίους
 » οἱ ὅποιοι ἠδύναντο νὰ τὸν βοηθήσουν εἰς τὸ ἔργον του. Καὶ
 » εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἐπικρατεῖ ἡ αὐτὴ ἀναρχία, ἡ ὁποία
 » χαρακτηρίζει ὅλην τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν
 » τοῦ τόπου.

» Ὄταν ἐξελέχθη Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ὁ «κατὰ τε πρᾶ-
 » ξιν καὶ θεωρίαν πολιτικὸς ἀνὴρ» ὀλίγοι ἐγνώριζαν τὴν ἰδιαι-
 » τέραν ἀγάπην τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὰ ἐκπαιδευτικά. Καὶ
 » ὁμῶς ἓνα τέταρτον περίπου αἰῶνος πρὶν ἦτο μόνος Ἐφορος
 » τῆς πρώτης Δημοσίας Σχολῆς ἡ ὁποία ἐσυστήθη εἰς τὴν πρῶ-
 » τὴν αὐτονομουμένην ἐλληνικὴν πολιτείαν· καὶ ὅταν μετὰ ταῦτα
 » ἐπρόκειτο νὰ καταρτισθῇ ὁ συνταγματικὸς χάρτης τῆς προ-

» στατευομένης Ἑπτανήσου, αὐτὸς ἐπρότεινεν ὡς ὄργανον ἐθνι-
 » κοῦ συνασπισμοῦ καὶ κοινωνικῆς ὁμονοίας τὴν ἰδρυσιν πανε-
 » πιστημίου ἐλληνικοῦ. Δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ σημειώσωμεν
 » ἐνταῦθα ὅτι ἀναλαβὼν ὑψηλὴν ὑπηρεσίαν ὑπὸ τὸν Ῥῶσον
 » αὐτοκράτορα, πρὶν ἀναπτύξῃ τὴν δραστηριότητά του εἰς τὰ
 » διπλωματικὰ ἐστάλη εἰς τὴν νεόκτητον Βασσαραβίαν καὶ
 » ἔφερε τὴν ἡμέρωσιν εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον — ὁ ὁποῖος καὶ
 » σήμερον ἀκόμη εἶναι μία τῶν πλέον πολιτισμένων ἐπαρχιῶν
 » τῆς ἀχανοῦς αὐτοκρατορίας καὶ ἔχει τὸν σχετικῶς μεγαλεί-
 » τερον ἀριθμὸν ἐγγραμμάτων κατοίκων. Ἡ ἐπίσκεψίς του εἰς
 » τὸ ἐλβετικὸν Hofwyl ἐμεγάλυνε τὴν φήμην τοῦ ἀνθρωπιστι-
 » κοῦ ἐκείνου ἰδρύματος, ἥ δὲ περὶ αὐτοῦ γνώμη του ἀνεφέ-
 » ρετο μὲ κῦρος καὶ εἰς χώραν τῆς ὁποίας τὰ πρὸς τὸν Κυβερ-
 » νήτην μας αἰσθήματα δὲν ἦσαν φιλικά. Τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς
 » ἔγινε διακαῆς ἀπόστολος ἀφ' ἧς ἡμέρας ἡ Βενετικὴ Πολι-
 » τεία ἐξέλιπεν, οἱ δὲ Ἕλληνες τοῦ Ἰονίου καὶ ἄλλων τόπων
 » διεῖδαν εἰς τὸ ἀπροσδόκητον συμβᾶν τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναστά-
 » σεως τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τότε μὲ τὴν Μετσεινίγου, μὲ τὸν
 » Θεοτόκην, μὲ ἄλλους προστάτας τῶν γραμμάτων διατηρεῖ
 » ὑποτρόφους εἰς τὴν ἐλληνικὴν σχολὴν τῆς Βενετίας· καὶ ὅταν
 » μίαν ἡμέραν εἰς τὴν Πετρούπολιν μερικοὶ πρόκριτοι τῶν Ἑλ-
 » λήνων τοῦ Μαριαμπόλ, ὑποστηρικθέντες ἀπ' αὐτὸν εἰς εὐό-
 » δωσιν μιᾶς τῶν ὑποθέσεως, ἐπιμόνως τοῦ ἐπρόσφεραν χρή-
 » ματα — τὰ ἀπέκρουσεν ἐκφράζων τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ χρη-
 » σιμοποιηθοῦν πρὸς σύστασιν εἰς τὴν πόλιν τῶν σχολείου, ὅπου
 » οἱ Ἑλληνόπαιδες νὰ ἀνακτήσουν τὴν χρῆσιν τῆς πατρίου
 » γλώσσης, ἥ ὁποία ἀπὸ πολλὰς γενεὰς εἶχεν ἀμεληθῇ καὶ
 » ἐκλείψῃ ἐντελῶς.

» Ὅταν λοιπὸν κατέβη εἰς τὴν χώραν τῶν ὀνείρων του ἔφερε
 » διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως τὴν θέλησιν, τὴν ἱκανό-
 » τητα καὶ τὴν πεῖραν. Ὁ ἐλληνικὸς του πατριωτισμὸς εἶχε
 » διέλθῃ ἀκλόνητος τοὺς ἐπικινδυνότερους πειρασμοὺς, ἡ ψυχὴ
 » τοῦ ἦτο ἐνδιαίτημα προσφιλὲς τῆς ποιήσεως, ἀλλὰ τὸ ἐπιστη-
 » μονικὸν πνεῦμα — μεταδοθὲν εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὸ περιβάλλον,
 » ὅπου ἐγεννήθη καὶ ἀπὸ τὰ σχολεῖα, ὅπου ἀνετράφη — διεύ-
 » θυνε πάντα τοῦ διαλογισμὸν, πᾶσάν του πρᾶξιν. Αὐτὸ ἀπετέ-

» λει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀπέναντι ὅλων τῶν πολιτευτῶν τῆς
 » ἀναστηθείσης Ἑλλάδος, δι' αὐτοῦ ὁ μέλλων τοῦ βιογράφου
 » θὰ δείξῃ ποίαν θέσιν κατέχει τὸ ἔργον τοῦ Καποδίστρια εἰς
 » τὴν ὅλην ἱστορίαν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Ἀλλ' ἡμεῖς
 » θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ θέμα μας παρατηροῦντες ὅτι, ἐνῶ οἱ
 » πολλοὶ χθὲς ἐξυπνήσαντες ἀπὸ τὴν διανοητικὴν νάρκην περι-
 » μινουν εἰς τὴν νέαν τοῦ μέθην τῆς ἀρχομανίας νὰ ἔχουν
 » αὐριον ἢ μεθαύριον τὰς Μούσας συγκατοίκους εἰς τὴν Τερψι-
 » θέαν τοῦ Κρανιδίου, ὁ Καποδίστριας μὲ σκέψιν νηφάλιον καὶ
 » ἰδέας συγκεκριμένας ἐργάζεται πρὸς ἀνάκλησιν εἰς τὴν πα-
 » τρώαν γῆν τῶν ἐπιστημῶν — καὶ μὲ αὐτὰς τῶν τεχνῶν καὶ
 » τῶν γραμμάτων. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν ἄφισιν τοῦ μόνου σκια
 » παιδείας πλανᾶται εἰς τὸν τόπον, βλέπει ὅτι ἔργον τοῦ εἶναι
 » ἡ κατασκευὴ ὁλοκλήρου τοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἀρχίζει ἀπὸ
 » τὰ θεμέλια, τὴν στοιχειώδη ἀγωγὴν — τὴν δημοτικὴν ἐκπαί-
 » δευσιν ὡς λέγομεν σήμερον. Εἰς αὐτὴν ἔπρεπεν ἐπὶ πολὺ νὰ
 » στρέφεται ὅλη ἡ προσοχὴ τῆς Κυβερνήσεως καὶ πᾶν τὸ γινό-
 » μενον μὲ αὐτὴν νὰ σχετίζεται. Εἰς αὐτὴν τὴν ἰδέαν ἐνέμεινεν
 » ἕως τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ζωῆς του. Ὁ τόπος ἔπρεπε
 » νὰ εἶναι ὥριμος πρὶν ἀποκτήσῃ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια, καὶ
 » αὐτὰ ἔμελλαν νὰ δημιουργηθοῦν ὕστερον ὅχι χάριν πολυτε-
 » λείας καὶ ἐπιδείξεως, ἀλλὰ πρὸς μετάδοσιν ἀνωτέρας μαθήσεως
 » ἢ ὁποία δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποκτηθῇ εἰς τέλεια προκαταρκτικά.

» Κτίζεται λοιπὸν τὸ Ὀρφανοτροφεῖον Αἰγίνης, τὸ ὁποῖον
 » ἀμέσως τρέφει, ἡμερώνει καὶ διδάσκει 500 παιδιά, γινόμενον
 » κέντρον πάσης τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐργασίας τῆς Κυβερνήσεως.
 » Συνιστᾶται ἐντὸς αὐτοῦ τὸ Πρότυπον Σχολεῖον πρὸς ἐξάσκη-
 » σιν παντὸς προσερχομένου μὲ σκοπὸν νὰ ἀποκτήσῃ κανονικὸν
 » δίπλωμα διδασκάλου κατόπιν κανονικῆς ἐξετάσεως καὶ ἐντὸς
 » τοῦ Ὀρφανοτροφείου συνιστᾶται ὁμοίως τὸ Κεντρικὸν Σχο-
 » λεῖον διὰ μαθητὰς δυναμένους ἀνετώτερον νὰ ἀκολουθήσουν
 » πληρεστέραν καὶ μεθοδικωτέραν σειρὰν μαθημάτων, μεταξὺ
 » δὲ αὐτῶν εἶναι οἱ ὑπότροφοι τῆς Κυβερνήσεως ἐκλεχθέντες
 » μόνον καὶ μόνον διότι ἔδειξαν ὁμολογουμένην ἱκανότητα καὶ
 » κλίσιν καὶ ἔδιδαν βάσιμον ἐλπίδα εὐδοκιμήσεως εἰς τὸ ἐπάγ-
 » γελμα τοῦ διδασκάλου. Οἱ ἀπολυόμενοι μαθηταὶ τοῦ Κεντρι-

» κοῦ Αἰγίνης θὰ ἀπετέλουν τὰ στελέχη ἄλλων Κεντρικῶν εἰς
» τὰς πρωτεύουσας τῶν ἐπαρχιῶν.

» Ἀλλὰ τὸ Ὀρφανοτροφεῖον δὲν ἔδιδε μόνον παιδαγωγούς·
» ἀπ' αὐτὸ ἐξῆλθον καὶ χειροτέχναι διδαχθέντες μὲ τὴν φρον-
» τίδα τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐφωδιασμένοι μὲ χρήμα πρὸς ἑναρ-
» ξιν τοῦ βιοποριστικοῦ των ἔργου, ἐνῷ χάριν τῶν εὐφυστέρων
» ἐζητεῖτο ἢ γενναιόδωρος προστασία τοῦ φιλέλληνος βασιλέως
» Καρόλου Ι' διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς Γαλλίαν καὶ σπουδάσουν τέ-
» χνας λεπτοτέρας διὰ νὰ τὰς διδάξουν ἀκολούθως εἰς ἄλλους·
» μερικοὶ ἐπροσκολλῶντο εἰς δημοσίους ἀρχιτέκτονας ἐλθόντας
» ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἄλλοι παρηκολούθουν ἱατρὸν περιερ-
» χόμενον τὴν χώραν καὶ ἐγυμνάζοντο εἰς τὸν ἐμβολιασμόν.

» Ὁ Γεωργικὸς Σταθμὸς τῆς Τίρυνθος εἰσήγε τελειότερας
» μεθόδους διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, καὶ ἐνῷ ἡ ἡσυχία
» τοῦ Ἑθνους ἀπῆτει τὴν ἀναστολὴν τοῦ μεγαλεπηβόλου συνοι-
» κισμοῦ εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Κορίνθου, ὁ Καποδίστριας προσε-
» πάθει νὰ φέρῃ γεωργοὺς καὶ κτηνοτρόφους ἀπὸ τὴν Ἑλβετίαν
» οἱ ὅποιοι διασκορπιζόμενοι εὐκόλως μὲ τὸν καιρὸν θὰ ἐσυν-
» ταυτίζοντο μὲ τοὺς ἐντοπίους, καὶ θὰ ἐγίνοντο νομοταγεῖς πο-
» λῖται τῆς δεχθείσης αὐτοὺς χώρας.

» Ὁ πόθος τὸν ὅποιον ἔδειξεν ὁ Καποδίστριας νὰ εἰσαχθῇ ἡ
» ἐκπαίδευσις εἰς κάθε χωρίον τῆς Ἑλλάδος, ἡ προθυμία τοῦ
» νὰ συνδράμῃ ἀπὸ τὸ ἰδιωτικόν του ταμεῖον καὶ τὸ παρήγορον
» γενικὸν συναίσθημα ὅτι «τὸ Ἑθνος εἶχε κεφαλὴν διευθύνου-
» σαν τὰς κινήσεις ὅλων τῶν μελῶν του» ἐγέννησαν φιλότιμον
» ἀμίλλαν, καὶ ἀλληλοδιδασκτικὰ ἐσυσταίνοντο πανταχοῦ μὲ
» συνεισφοράς πλουσίων καὶ πενήτων. Ἐσχηματίσθη ἤδη καὶ
» Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, ἀπεφασίσθη ὅλα τὰ σχολεῖα νὰ
» εἶναι ὁμοιόμορφα καὶ ὁ Γενικὸς Ὁδηγὸς τῆς Ἀλληλοδιδασκτι-
» κῆς—προσαρμοσθεῖς εἰς τὰς ἰδιαιτέρας ἀνάγκας τῶν Ἑλλη-
» νοπαίδων—διεμοιράσθη εἰς ὅλους τοὺς διδασκάλους. Καὶ ἐνῷ
» ἔκαμνεν αὐτὰ, ἡ Κυβέρνησις δὲν ἔπαυε τονίζουσα τὴν παρα-
» τήρησιν ὅτι τὸ παρὸν σύστημα ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἀτελὲς καὶ
» ἀναγγέλλουσα ὅτι μελετῶνται βελτιώσεις.

» Ἡ ἀνύψωσις τοῦ Ἱερατείου ὑπῆρξε μία τῶν πρώτων του
» φροντίδων, καὶ ἱδρύσε σπουδαστήριον εἰς Πόρον χαράξας πρό-

» ραμμα διὰ τοῦ ὁποίου ἔμελλε βαθμηδὸν ν' ἀνέλθῃ εἰς περιω-
 » τὴν Θεολογικῆς Σχολῆς.

» Ἀντὶ τῆς αὐθορμήτου τάσεως πρὸς ἐκπαίδευσιν τὴν ὁποίαν
 » εἶχαν δείξῃ ὀλίγοι ὀπλῖται εἰσήγαγε τὴν ὑποχρεωτικὴν διδα-
 » σκαλίαν εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, διὰ δὲ τοὺς μέλλοντας
 » ἐξωματικούς ἐσύστησε τὸ Κεντρικὸν Στρατιωτικὸν Σχολεῖον
 » Ναυπλίου ὅπου εἰσήχθη ἐκτὸς τῶν τεχνικῶν μαθημάτων καὶ
 » ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς.

» Ἐστρεφε πάντοτε πατρικὸν βλέμμα πρὸς τοὺς ἐκπαιδευο-
 » μένους εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἐπιμένων νὰ τοῖς δίδεται ἐθνικὴ
 » ἀγωγὴ καὶ περιορίζων—ὁσάκις ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν κυβερνητι-
 » κὴν ἐνέργειαν—τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰς μόνους ἐκείνους οἱ ὅποιοι
 » ἦσαν πράγματι ἐπιδεκτικοὶ ἀνωτέρας μορφώσεως καὶ οἱ ὅποιοι,
 » ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν πατρίδα, θὰ ἔφεραν τὸν ἔρωτα τῆς ἐρ-
 » γασίας καὶ τῆς μαθήσεως. Ἐμελέτησε καὶ τὸ σχέδιον τῆς
 » περισυνάξεως εἰς κάποιον τόπον τῆς Ἑλλάδος τῶν ἀποδη-
 » μούντων σπουδαστῶν διὰ συστάσεως σχολείου εἰδικοῦ προω-
 » ρισμένου δι' εὐπόρους ιδιώτας καὶ δι' ἐπιλέκτους ὑποτρόφους
 » παρέχοντας τὴν βεβαιότητα ὅτι ἠδύναντο «νὰ ὠφεληθοῦν καὶ
 » νὰ ὠφελήσουν», ἀλλὰ τὸ βραχὺ διάστημα τῆς διοικήσεώς του
 » δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ φέρῃ εἰς πέρας καὶ αὐτὴν τὴν ἐπιχεί-
 » ρησιν. Ὡς ἐπίσης τὸν ἠμπόδισε νὰ διοργανώσῃ τὴν ἐκπαίδευ-
 » σιν τῶν κορασίων, ὑπὲρ τῆς ὁποίας διὰ τῶν ῥητόρων τῆς Κυ-
 » βερνήσεως ἤρχισεν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1821 νὰ προπαρασκευα-
 » σθῇ ἢ κάπως δυστροποῦσα κοινὴ γνώμη.

» Εἰσήγαγε τὴν μεθοδικὴν διδασκαλίαν τῆς μουσικῆς εἰς
 » πολλὰ σχολεῖα, διὰ δὲ τῆς ἰχνογραφίας ἤρχισε νὰ ἀναπτύξῃ
 » τὴν ἔμφυτον καλαισθησίαν ¹ τῆς φυλῆς τῆς ὁποίας ἡ καλλιέρ-
 » γεια—ἐὰν ἐξηκολούθει—θὰ εἶχεν ἴσως πρὸ καιροῦ παραγάγῃ
 » ἐκεῖνο τὸ εἶδος τέχνης μὲ ἐπιχωριάζοντα τύπον τὸ ὅποιον
 » περιμένεται ἀκόμη εἰς τὴν νέαν Ἑλλάδα. Ἐμψύχωσε τὴν
 » σύστασιν τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς Ἐρμουπόλεως καὶ ἔδωκεν
 » ὁδηγίαν περὶ τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεώς της· ἐσχημάτισε
 » Μουσεῖον καὶ Βιβλιοθήκην εἰς τὴν Αἴγιναν, καὶ ἐνῶ παρε-

¹ Ὁ Μουστοξύδης τὴν ἔλεγεν εὐαισθησίαν.

» σκεύαζεν ἐργάτας διὰ νέα τυπογραφεῖα εἰς ἄλλα κέντρα τῆς
» Ἐπικρατείας κατέστησε τὸ Ἐθνικὸν ἐκείνης τῆς νήσου ἱκα-
» νὸν νὰ ἐκδίδῃ βιβλία μὲ φιλοκαλίαν καὶ τεχνικὴν ἀκρίβειαν.

» Αὐτὰ εἶναι ἐν συνόψει ὅσα ὁ Καποδίστριας ἦ ἔφερεν εἰς
» ἐντελῇ ὀργάνωσιν ἢ ἐπιχειρήσας διεκόπη κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν
» των, ἀπαρτίζοντα πλήρες διὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας σύστημα
» ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐκτεινόμενα πολὺ πέραν τῶν δημοτικῶν
» σχολείων, τὰ ὅποια θεμελιωθέντα ἐπὶ στερεῶν βάσεων ὁλονέν
» ἐβελτιοῦντο καὶ τὰ ὅποια, ὡς λέγει ὁ ἀρθογράφος τοῦ Ἐγκυ-
» κλοπαιδικοῦ μας Λεξικοῦ, «ἀποτελοῦν τὸ μεγαλείτερον μνη-
» μεῖον καὶ τὸν πολυτιμότεον ἀνδριάντα τοῦ μεγάλου ἐκείνου
» ἀνδρός».

» Εἰς τὸ ἔργον τοῦ ὁ Κυβερνήτης ἔφερε βαθεῖαν γνῶσιν τῶν
» πραγμάτων καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς τάξεως· θὰ κατανοηθῇ δὲ
» ἀκριδέστατα ἢ διαμόρφωσις τοῦ πνεύματός του, ἐὰν μεταφέ-
» ρωμεν ἐνταῦθα περικοπὴν τοῦ λατινικοῦ λόγου τὸν ὅποιον
» ὁ Ζακύνθιος Δημήτριος Ψιμάρης, καθηγητῆς ὢν εἰς τὸ Πανε-
» πιστήμιον τῆς Πάδοβας—τὸ ἄλλοτε τιμηθὲν μὲ τὴν διδασκα-
» λίαν ἀνδρὸς ὁποῖος ὁ Γαλιλαῖος—ἐξεφώνησε τὸ 1761 εἰς τὴν
» ἑναρξιν τῶν μαθημάτων.

» Ἀφοῦ ὠμίλησε περὶ τῆς ἀστασίας εἰς τὴν ὁποίαν τότε ἐκυ-
» λινδοῦντο αἱ θεωρίαι τῆς ἱατρικῆς, περαίνει τὸν λόγον του
» μὲ τὰ ἑξῆς: «Εἰς τοὺς ἀρίστους τούτους νέους ἐσύστησα κατὰ
» τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἡγέτου τὸν ὅποιον θὰ ἀκολουθήσουν νὰ
» εἶναι εὐτολμοί, τῶν δεσμῶν πολέμιοι καὶ εἰς ταπεινάς προσ-
» κολλήσεις ὅχι ἐπιρρεπεῖς. Νὰ ἀποκτήσουν παιδείαν πρῶτον,
» καὶ νὰ οἰκειωθοῦν στενῶς μὲ τὰ διδάγματα τῶν ἐπιφανῶν
» πρὶν συνταχθοῦν πρὸς τὸ μέρος ἐνός· κανένα νὰ μὴ περιφρο-
» νοῦν ἀλλὰ καὶ κανένα νὰ μὴ ἐκτιμοῦν ὑπὲρ τὸ δέον. Παρῆλ-
» θαν οἱ βάρβαροι καιροὶ τῆς δουλοπρεπείας ὅταν οἱ ἄνθρωποι
» παρητοῦντο τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἰδικῆς των διανοίας καὶ λογι-
» κῆς διὰ νὰ δεχθοῦν τῶν ἄλλων τὰς ἰδέας. Εἰς τὴν ἐποχὴν
» μας πᾶς ἄνθρωπος δύναται νὰ διδάξῃ τὸν ἄλλον. Τὸ εὐεργέ-
» τημα αὐτοῦ τοῦ συστήματος ἀπολαύει τις κυρίως εἰς τὸ δια-
» πρεπέστατον τοῦτο Πανεπιστήμιον τὸ ὅποιον διοικεῖται μὲ
» φρόνησιν τοιαύτην, ὥστε εἰς αὐτὸ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ

τέχναι² παραδίδονται χωρὶς ψιμύθιον, ἐλεύθεραι πλάνης καὶ ἀνόθευτοι».

» Ὁ Καποδίστριας ἐσπούδασε τὴν ἱατρικὴν εἰς Πάδοβαν, ἣ δὲ χρονολογία δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τοῦλάχιστον ἐγνώρισε τὸν Ψιμάρην. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ἀπὸ τὰς φράσεις τοῦ Ζακυνθίου βλέπομεν πόσον διαυγῆς ἦτο ἡ πηγὴ ὅπου ἤντλησεν ὁ μέλλων Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὅταν συλλογισθῶμεν ὅτι ὅσας γνώσεις παρέλαβεν ἐκεῖθεν ἐτελειοποίησεν ἀκολούθως μὲ τὴν πεῖραν εἰς μέσον προσώπων καὶ συμβάντων τὰ ὅποια ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ ἀναπτύξουν εἰς τὸ ὕψιστον τῆς δυνάμεώς του νοῦν φύσει ὀξὺν καὶ γόνιμον, ὅταν συλλογισθῶμεν ὅτι εἰς αὐτὸν ὁ πλοῦτος τῆς διανοίας ἦτο ἀχώριστος ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς εὐθύτητος καὶ τῆς φιλανθρωπίας, θὰ ἐννοήσωμεν πόσον μέγας ἦτο ὁ θησαυρὸς τὸν ὅποιον ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος. Καὶ ἡ ὑπηρεσία του δὲν ἔληξεν. Οἱ Ἕλληνες θὰ μάθουν καὶ θὰ ὠφεληθοῦν πολλὰ μελετῶντες τὸν βίον του. Ἡ ἀνωτέρω μελέτη εἶναι μόνον μία σελὶς τοῦ μεγάλου βιβλίου, τὸ ὅποιον ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἔγραψε μὲ τὰς πράξεις του».

* *

Τοιαύτη ἡ συγγραφὴ ἡ ἔχουσα τὴν ἐπιγραφὴν «Τὸ ἔργον τοῦ Καποδίστρια εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ τῆς Ἑλλάδος» καὶ φέρουσα τὸ ρητὸν χωρὶς βραδύτητα καὶ χωρὶς θόρυβον.

Τοιαῦτα ἔργα ἐμπνέουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν οἱ ἄνδρες οἱ δυνάμενοι νὰ παραστήσωσι ζωντανῶς καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης ἐκτιμήσεως τμήματά τινα τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου, σελίδας τινὰς τῆς ἱστορίας τῆς παρ' ἡμῖν παιδείας, ὧν ἡ γνῶσις εἶνε πρέπον νὰ ἐπασχολήσῃ τὴν νέαν γενεάν. Ἐπέστη πλέον ἡ ὥρα νὰ συμπληρωθῇ ἡ γνῶσις τῶν πολεμικῶν ἀνδραγαθιῶν, αἵτινες ἐτελεσιούγησαν τοῦ ἔθνους τὴν παλιγγενεσίαν, διὰ τῆς μελέτης τοῦ οὐχ ἥττον θαυμασίου ἔργου τῆς πνευματικῆς διαπαιδαγωγήσεως τοῦ ἔθνους. Ὁ ἀγωνοθέ-

² Artes εἰς τὸ πρωτότυπον, ἀλλ' αὕτῃ ἡ λέξις περιλαμβάνει καὶ τὰ γράμματα. Οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν κάτι ἀνάλογον εἰς τὴν λέξιν Μουσική.

της τοῦ προκειμένου διαγωνίσματος ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐκπαιδευτικῆς δράσεως τοῦ Καποδιστρίου. Λόγιος δὲ Ἑλλήν τῶν πρωτευόντων διὰ μακρῶν ἐπραγματεύθη πρότινων ἐτῶν τὸ ἔργον τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ. Εὐχόμεθα νὰ συμπληρωθῶσιν αἱ τοιαῦται μελέται διὰ τῆς ὅσον ἔνεστι τελείας ἐξεικονίσεως τῶν κατὰ τὴν παιδείαν τοῦ γένους πρὸ τοῦ Καποδιστρίου καὶ πρὸ τοῦ Κοραΐ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀχλύος. Αἱ συγγραφαὶ τοῦ Παρανίκα καὶ τοῦ Χασιώτη, τοῦ Ζαβίρα, τοῦ Σάθα, τοῦ Δημητρακοπούλου καὶ ὁ Ὀλυμπιακὸς Λόγος τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου εἶνε καιρὸς νὰναθεωρηθῶσι καὶ συμπληρωθῶσιν. Ἐν πολλοῖς εἶνε ἤδη ἀπηρχαιωμένοι καὶ ἀτελεῖς. Πληθὺς μονογραφιῶν τῶν ἐν Ἀθήναις, Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ Ἑλλήνων λογίων παρέχει νέαν πλουσίαν ὕλην. Πλείστων ὅσων βιβλιοθηκῶν γνωσθέντες ἔκτοτε οἱ κατάλογοι ἀνοίγουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ὁδὸν πρὸς νέους θησαυρούς. Ἡ μέθοδος γίνεται ὁσημέραι τελειότερα καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα διὰ τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας. Ἡ μελέτη τῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσης ἤρχισε νὰ ἐπιδιώκηται καὶ νὰ τιμᾶται. Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι διαγώνισμα περὶ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας καὶ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας ἀμειβόμενον προσηκόντως ἤθελε παραγάγει καρποὺς γενναίους. Ἀλλὰ καὶ λογίων ἐκάστων τοῦ ἔθνους τὸ ἔργον εἶνε καιρὸς νὰρχίσῃ γνωριζόμενον καὶ τιμώμενον. Δὲν θὰ νομισθῇ δὲ βεβαίως ὡς ἔνδειξις ἰδίας τινὸς στοργῆς τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς κρίσεως ταύτης πρὸς ἄνδρα τιμώμενον ὑπ' αὐτοῦ ἴσα τῷ πατρὶ, ἂν προτείνωμεν νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἐν τοῖς πρώτοις ἢ παράστασις τοῦ ἐπιστημονικοῦ, ἐκπαιδευτικοῦ, ἀλλὰ καὶ πατριωτικοῦ ἅμα ἔργου τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις παρὰ τοῦ συγγραφέως τοῦ δευτέρου τῶν σήμερον κρινομένων ἔργων ἠξιώθη τῶν ὠραίων σελίδων, ἃς ἀνεγνώσαμεν πρὸ ὀλίγου. Ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης δὲν εἶνε μόνον ὁ δεξιὸς συνεργάτης τοῦ Καποδιστρίου ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀναστάσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ὁ ῥηξικέλευθος ἄρχων τῆς παιδείας τῶν Ἰονίων νήσων, δὲν εἶνε μόνον ὁ σοφὸς φιλόλογος, ὁ ἐπιμελὴς στηλοκόπας, ὁ φιλόκαλος εἰς τὴν ἰταλικὴν μεταφραστῆς Ἑλλήνων συγγραφέων, ὁ ἀκάματος ἱστορικὸς καὶ μεσαιωνοδίφης καὶ ἰδρυτὴς τῆς νέας τῶν Ἑλλήνων ἱστοριογραφίας,

ἀλλ' εἶνε συνάμα ὁ ἀγνὸς πατριώτης, ὅστις, ὡς ἠγάπησε θερμὸς τὰς τε ἑλληνίδας Μούσας καὶ τὰς ἰταλίδας Camenas, οὐτὶς εἰργάσθη ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Ἰταλίᾳ παρὰ τὸ πλεον τῶν ἐλευθερωτῶν τῶν δύο ἀδελφῶν χωρῶν. Ἡ πάτριος Κερκυρα ἄς στήσῃ τὴν προτομὴν τοῦ σοφοῦ. Ἀλλ' ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἄς ἐνδειχθῇ ἡ πρέπουσα τιμὴ εἰς τὸν ἀνδρα τὸν τιμήσαντα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ συμπαραστατήσαντα εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸν πατριώτην, ὅστις ἐκ τῆς νήσου τῶν Φαιάκων ἔστελλε τοὺς διαπύρους τοῦ ἀσπασμοῦς ἅμα μὲν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, ἅμα δὲ πρὸς τὴν ἰταλικὴν Δύσιν, εἰς τὸν χρηστὸν Κερκυραῖον, οὗ τὰς ἀναμνήσεις διασώζουσιν ἀκόμῃ ἡ Αἴγινα ἐξ ἑνὸς καὶ ἐξ ἑτέρου αἱ ἰταλικαὶ πόλεις, ὧν αἱ βιβλιοθήκαι καὶ τὰ ἀρχεῖα βρίθουσι γραμμάτων αὐτοῦ διατρανούντων τὸν ἔρωτ' αὐτοῦ πρὸς τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

Μὲ τὰς εὐχὰς ταύτας, εἰς ἃς παρώρμησεν ἡμᾶς τὸ συγγενὲς τοῦ ὑπὸ ἐπικρίσιν θέματος, περατόνομεν τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς ἡμᾶς ἐντολήν, διαπέμποντες εἰς Λονδῖνον τὰ συγχαρητήρια ἡμῶν πρὸς τὸν φιλόμουσον ἀγωνοθέτην, ὅστις δύναται νὰ χαίρῃ, ὅτι ὁ ὑπ' αὐτοῦ κατασταθεὶς διαγωνισμὸς ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ συγγραφῇ τὸ ὑφ' ἡμῶν προκριθέν ἀξιόλογον ἔργον, οὗ ὁ συγγραφεὺς εἶνε ἄξιος οὐ μόνον τοῦ βραβείου, ἀλλὰ καὶ θερμῶν καὶ εἰλικρινῶν συγχαρητηρίων.

Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

Φ. Δ. ΓΕΩΡΓΑΝΤΑΣ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ Εἰσηγητῆς

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

ΚΑΤΑ ΤΟ 1907

Ἡ ἐλληνικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία καὶ αἱ ξέναι Σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐναμίλλως καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος διὰ τῆς σκαπάνης εἰργάσθησαν εἰς πολλὰς χώρας τοῦ ἐλληνικοῦ Βασιλείου.

Ἡ Ἀγγλικὴ ἀρχαιολογικὴ σχολὴ ἐξηκολούθησε διὰ τοῦ διευθυντοῦ κ. Δῶκινς καὶ ἄλλων ἐταίρων τὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην, τὰς ὁποίας ὁ πρῶν διευθυντὴς κ. Βόζαγκετ, τῶρα καθηγητὴς τοῦ ἐν Λίβερπουλ πανεπιστημίου, ἐγκαινίασε κατὰ Μάρτιον τοῦ 1906. Ἡ ἐργασία αὕτη εἶναι μία ἀπὸ τὰς σπουδαιοτάτας, αἵτινες εἰς τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἐπεχειρήθησαν εἰς τὰ ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος ἐδάφη. Μολαταῦτα ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, ἡ ὁποία γενναιοφρόνως πάντοτε πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τοὺς ξένους ἀφῆκε διὰ νὰ δρέψωσιν αὐτοὶ τοὺς καλλίστους καρποὺς τῆς ἀρχαιολογικῆς τοῦ τόπου ἐρεύνης — παράδειγμα ἡ Δῆλος, ἡ Ὀλυμπία, οἱ Δελφοί, — δὲν ἐδίστασε καὶ τὴν τιμὴν ταύτην τῆς ἀνασκαφῆς τῆς δευτέρας τῶν δύο ἡγεμονίδων πόλεων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς ἀρχαιολόγους ἀνεπιφρόνως νὰ παραχωρήσῃ.

Τὸ διάγραμμα τῆς ἐργασίας ἐχαράχθη ἤδη κατὰ τὸ 1906 καθ' ὅλην του τὴν ἑκτασιν. Καὶ αἱ βάσεις αὐτῆς ἐτέθησαν τότε ἀκόμη διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν περὶ τὸ ἀρχαῖον θέατρον τόπων καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ περιφήμου τεμένους τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος. Ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἐργασία συνεπλήρωσε πολλαχῶς καὶ ἐβεβαίωσε τὰς προπέρυσιν ἀποκτηθείσας γνώσεις, ἠύξησε δὲ κατὰ πολὺ καὶ τὸ πλῆθος τῶν παλαιότερων ἀξιολόγων εὐρημάτων.

Τὸ πρῶτον οὐσιῶδες τῆς ἐρεύνης κέρδος εἶναι ὅτι σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἐβεβαιώθη ὁ περίβολος τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, ἡ ὁποία, ἐὰν κατὰ τοὺς ἐνδοξοτάτους χρόνους τὰ στήθῃ τῶν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000050635